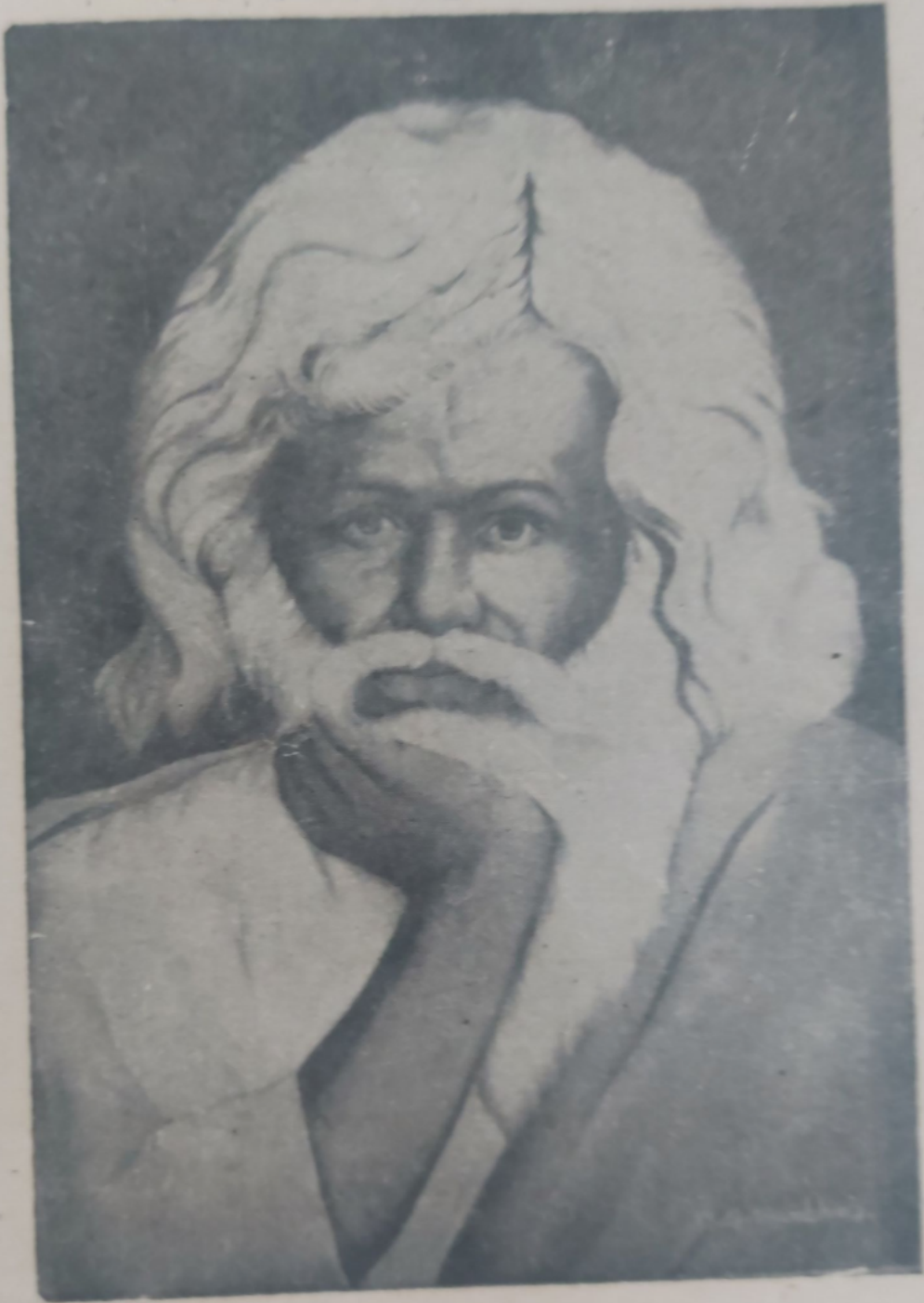

श्रीधरजी

१९८५

कर्मवीर विठ्ठल रामजी शिंदे

संस्थापक - अध्यक्ष

खासदार बाळासाहेब माने

उपाध्यक्ष गव्हनिग कीन्सिल

भा डी. एस. कदम

प्राचार्य डॉ. डी. व्ही. तोगले

... श्रद्धांजली ...

भारताच्या लाडक्या पंतप्रधान
श्रीमती इंदिरा गांधी

•
॥ जन्म संपला येथला ॥
॥ ऋण प्रेमाचे राहिले ॥
॥ पुढे चालवा पालखी ॥
•

आधुनिक महाराष्ट्राचे शिल्पकार
आणि आठव्या अर्थ आयोगाचे अध्यक्ष
मा. यशवंतराव चव्हाण

आमच्या संस्थेचे खजिनदार व भक्कम आधारस्तंभ
श्री. गणपतराव तथा दादा देसाई (इंचनाळकर)

• स्मरण साखळी •

हे वर्ष शिवराज परिवाराला दुःखाची होरपळ देऊन गेले. One who is born in this world never escape death हेच खरे. भारताला गौरवाकडे नेणारी महाराष्ट्राच्या मातीत एकजीव झालेली, अभिनय, नेतृत्व, विचार, कर्तृत्व या विविध अंगानी सर्वांचे भूषण झालेली नररत्ने याही वर्षी काळाचे भक्ष्य ठरली.

■ भारताच्या लाडक्या पंतप्रधान	- श्रीमती इंदिरा गांधी
■ आधुनिक महाराष्ट्राचे शिल्पकार	- मा. यशवंतराव चव्हाण
■ विख्यात अभिनेते व सिनेकलाकार	- अरूण सरनाईक
■ आंतरराष्ट्रीय किर्तीचे थोर चरित्रकार	- डॉ. धनंजय कीर
■ आनंदयात्री	- बा. भ. बोरकर
■ समिक्षेची व सृजनाची नवी मळवाट निर्माणारे	- शरच्चंद्र मुक्तिबोध
■ थोर विचारवंत	- डॉ. पु. ग. सहस्त्रबुद्धे
■ कोशकार	- दे. द. वाडेकर
■ ऑलिंपिकमध्ये भारताचा तिरंगा फडकवणारे एकमेव भारतीय मल्ल	- खाशाबा जाधव
■ नियोजन मंडळाचे भूतपूर्व उपाध्यक्ष	- अशोक मेहता
■ अकरावी कॉमर्सचा हुषार, कष्टाळू विद्यार्थी	- विठोबा शिरेकर (करंबळी)
■ आमच्या संस्थेचे खजीनदार व भक्कम आधारस्तंभ	- गणपतराव तथा दादा देसाई (इंचनाळकर)
■ रशियाचे अध्यक्ष	- श्री चेर्नेन्को
■ हिंदीतील गांधीवादी प्रगतीशील कवी	- भवानीप्रसाद मिश्र
■ अष्टपैलू क्रिकेटपटू	- दत्तू फडकर
■ शे. का. पक्षाचे संस्थापक सदस्य व माजी खासदार	- श्री. उद्धवराव पाटील
■ शे. का. पक्षाचे संस्थापक व माजी खासदार	- श्री. दाजिबा देसाई
■ आणि भोपाळ दुर्घटनेतील असंख्य अभागी	- भोपाळवासी

यां ना आ म ची भा व पू णं श्र द्धां ज ली

'शिवराज'चा वर्षाक आपल्या हाती देतांना आमचे अन्तःकरण आनंदाने भरून आले आहे. आपणा सर्वांच्या महिन्याभराच्या घडपडीतून शिवराज प्रकाशात येत आहे. महाविद्यालयाच्या प्रांगणात वसंतोत्सव नेहमीच बहरत असतो. खळाळणारे तारुण्य, उत्साह, उत्कंठा, बेहोपी यांचे दर्शन आम्हास नेहमीच घडते. एखाद्या कवीला हे सारे 'तारुण्य' चोरण्याचा मोह मृदा व्हावा !

गडहिंगलजच्या अर्धनागरी जीवनात खेडोपाडीच्या श्रमिकांची मुले-मुली आपली स्वप्ने घेवून शिवराजमध्ये येतात चिरयौवनाचे वरदान लाभलेले महाविद्यालय त्यांना हाकारीत असते. 'इथे नाही पैसा - पण धोरवी मनाची' विचाराने संस्काराने, सहवासाने व संवादाने काल लाजलेला 'तो' किंवा 'ती' यांचे इथे प्राजक्तात रूपांतर होते.

एकविसाव्या वर्षात पदार्पण केलेले शिवराज महाविद्यालय आता पंचविशीत शिरत आहे. शिवछत्रपतींचे पहिले सरसेनापती प्रतापराव गुजर यांच्या बलिदानाने पुनीत झालेल्या या भूमीत हे 'आक्रोडाचे झाड' बहरत आहे. तृषार्ताच्या ओंजळीत ज्ञानगंगेचे थेंबे अविरत बरसत आहेत. यामुळेच लोकमानसात कर्मवीर विठ्ठल रामजी शिंदे शिक्षण संस्था, शिवराज महाविद्यालय, श्री. डी. एम. कदम विज्ञान महाविद्यालय नावे खोलवर रुजलेली आहेत.

या वर्षाच्या या सरस्वतीच्या प्रासादाला अभिवादन करण्यासाठी महाराष्ट्राचे शिल्पकार, ज्येष्ठ विचारवंत व साहित्यिक मा. यशवंतराव चव्हाण, मुख्यमंत्री मा. वसंतरावदादा पाटील, अर्थमंत्री ना. सुशीलकुमार शिंदे, पालकमंत्री ना. कल्लापाणा आवाडे येवून गेले व त्यांच्याच अमृत हस्ते महाविद्यालयाच्या नूतन वास्तुचा कोनशिला समारंभ पार पडला. एकेकाळी 'स्मशान' म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या या बरड माळावर 'विद्यानगर' उभारले जात आहे, सरस्वतीच्या वीणेचा अखंड शंकार हा परिसर 'जागता' करील. आमचे कर्तव्यगार अध्यक्ष मा. खा बाळासाहेब माने, ग. कौन्सिलचे उपाध्यक्ष मा. कदमआण्णा, त्यांना साथ देणारे दानशूर कार्यकर्ते यांच्या सुरेल साथीतून नवी नवी स्वप्ने साकारत जातील.

भारताच्या लाडक्या पंतप्रधान 'भारतरत्न' इंदिरा गांधी यांची निर्घृण हत्या ही या शतकातील दुसरी मोठी शोकांतिका होय. त्यांचा 'प्रिय भारत' महासत्ता म्हणून उभारणे एवढेच आपल्या हाती आहे.

महाराष्ट्राचे शिल्पकार मा. यशवंतरावजी चव्हाण यांचे दुःखद निधन हा महाराष्ट्रापुरता तरी 'युगान्त' आहे. कृष्णेच्या काठावर सुरु झालेला हा प्रवास 'यमुना तीरी' विसावला. महाराष्ट्राच्या 'रौप्य महोत्सवी' वर्षात यशवंतरावजींची अनुपस्थिती क्लेशदायकच आहे.

आमच्या संस्थेचे खजिनदार, गड.सह. साखर कारखान्याचे व्हाइस चेअरमन मा. गणपतराव तथा दादा देसाई यांच्या दुःखद निधन ने आमच्या संस्थेची व गडहिंग्लज तालुक्यातील विधायक विचारांच्या संस्थांची अतिशय हानी झाली आहे. 'ग्रामीण राहाणपणाचे' देणे लाभलेल्या दादांनी आमच्या संस्थेला वेळोवेळी मार्गदर्शन तर केलेच पण यावर्षी एकावन्न हजारांची भरघोस देणगीही दिली त्यांच्या प्रेरणांना व स्वप्नांना 'जागे' ठेवणे एवढेच आपल्या हाती आहे.

सुखाला दुःखाची झालर असते तर दुःखाला सुखाची रंगछटा असते. युवा वर्षाच्या प्रारंभ याच संकेताने झाला. भारताच्या पंतप्रधानपदी श्री. राजीव गांधी याची झालेली निवड म्हणजे या देशाला दिलासाच ठरेल. एकविसाव्या शतकाकडे भारताला नेणाऱ्या या उमद्या सुपुत्रास आम्ही सुयश व दीर्घायुरारोग्य चिंतितो.

आमच्या क. वि. रा. शिंदे शिक्षण संस्थेचे अध्यक्ष मा. खासदार बाळासाहेब माने तिसऱ्यांदा लोकसभेवर इचलकरंजी मतदार संघातून निवडून आले. वक्तृत्व व कर्तृत्व यांचा सुरेल समन्वय असलेला कोल्हापूर जिल्ह्याचा वुलंड आवाज म्हणून ते ओळखले जातात. त्यांच्या राजकीय,

सामाजिक, शैक्षणिक कर्तृत्वास आमच्या अनंत धुमेच्छा.

आमचे नूतन प्राचार्य डॉ. तोगले यांनी आमच्यावर व्यक्तिगतः संपूर्ण विश्वास टाकला. ही वाटचाल अवघड खरीच पण त्यांच्या दमदार शब्दातून आम्हांस ऊर्जा मिळत गेली. हिंदी विभागाचे संपादक प्रा. के.आर. पाटील, जाहीरात विभागाचे प्रमुख प्रा. एन. डी. खिचडी, त्यांचे सहकारी प्रा. एस. बी. कडूकर, प्रा. एन. बी. पाटील, प्रा. आर. एम. कुलकर्णी व जी. एस. शिवाजी खोत संपादन समितीचे सदस्य प्रा. गवसणे व प्रा. टी. एन. पाटील या सर्वांनी मनापासून साथ दिली प्रशासन विभागाने आम्हांस हरघडी मदत केली.

या वर्षाकात ज्यांनी आपले 'उन्मेष' आम्हांस दिले ते आमचे विद्यार्थी-साहित्यिक हे शिवराजचे खरे मानकरी.

आमचे हक्काचे मुद्रक प्रा. चंद्रहास धुमाळ यांचा कुंचला याही वर्षी उपलब्ध झाला हे ऋण शब्दांच्या पलीकडे त्यांचे कुशल कामगार व कोल्हापूरचे श्री प्रोसेसचे आम्ही ऋणी आहोत.

'शिवराजची' ही वाङ्मय सेवा आपण हृदयी धराल व आम्हांस धन्य कराल ही अपेक्षा.

संपादक,

प्रा. गजानन गुळवणी.

प्रा. विष्णू सुरंग.

शिक्षण क्षेत्रात गेली दोन दशके भरीव कार्य करित असलेल्या या महाविद्यालयाच्या प्राचार्यपदाची सुत्रे या वर्षी माझ्या हाती आली. मी स्वतः चंदगड तालुक्यातील रहिवासी. माझे वरेचसे वास्तव्य कोल्हापूर व बारामती या परिसरात झाले. ग्रामीण महाविद्यालयाच्या समस्या विशेषतः विद्यार्थीना येणाऱ्या अडचणी दूर करणे व शिक्षण सवंग न राहता अधिक कसदार व्हावं याच जाणिवेने इथे मी प्रारंभ केला. महाविद्यालयीन वेळेचा वापर, जास्तीत जास्त अध्यापनासाठी करणे, प्रशासन, प्राध्यापक व विद्यार्थी या तीन स्वरावर सुसंवाद निर्माण करणे तसेच शिस्त व कार्यक्षमता यांना भरपूर संधी देणे हे माझे पहिले सूत्र होते. मला सांगण्यास आनंद होतो की, माझे प्राध्यापक, प्रशासकीय कर्मचारी व विद्यार्थीवर्ग यांनी नेहमीच मला मनापासून साथ दिली. याच वर्षी संस्थेच्या इतिहासातला अभूतपूर्व असा समारंभ मोठ्या दिमाखात पार पडला. महाराष्ट्राच्या ज्येष्ठ व कर्तबगार पिढीचे दर्शन इथल्या जनतेला झाले. त्याच बरोबर इथल्या शिस्तीचा व संस्कृतीचा परिचय इतरांना घडला.

संस्थेचे अध्यक्ष खासदार बाळासाहेब माने यांनी नेहमीच या महाविद्यालयाकडे 'माहेर'च्या नजरेने पाहिले आहे. तसेच गव्हर्निंग कौन्सिलचे उपाध्यक्ष श्री. कदमअण्णा नेहमीच आमच्या पाठीशी उभे असतात याचा खास उल्लेख करावा लागेल.

स्नेहसंमेलन, क्रिडा व अभ्यास यात लक्षणीय प्रगती दिसून येत आहे. तसेच प्रथम श्रेणीत येणाऱ्या विद्यार्थीच्या आर्ट प्लेट्स वाढणे हे सुखद आश्चर्य इथे घडत आहे.

सर्वांच्या सहकार्यातून हे महाविद्यालय गुणवत्ता महाविद्यालय बनेल अशी मला उमेद आहे.

प्राचार्य,

डॉ. डी. व्ही. तोगले.

= १९८४-८५ वर्षातील विशेष नोंदी =

- १ डॉ. डी. व्ही. तोंगले (एम.ए., पी.एच.डी.-इंग्रजी) यांनी प्राचार्यपदाची सुत्रे हाती घेतली
- २ आकरावी सायन्स सुरु करण्यास शासकीय मान्यता.
- ३ बी. एस. सी. भाग ३ चे वर्ग सुरु फिजीक्स व केमेस्ट्री या विषयांची स्पेशल स्थारावर व्यवस्था.
- ४ शण्डिज्य शाखेचे वर्ग प्रत्येक दोन तुकड्यात (एफ. वाय. व एस. वाय. डी. कॉम.) निघाले.
- ५ डॉ. एस. वाय. कोतमिरे यांना वनस्पती शास्त्रातील संशोधनावद्दल शिवाजी विद्यापीठाचे डॉक्टरेट प्रदान केली. यावद्दल महाविद्यालयाच्या वतीने त्यांचा हार्दिक सत्कार संस्थेचे खा. बाळासाहेब माने यांचे अध्यक्षतेखाली व राजाराम कॉलेजचे डॉ. मिश्र यांच्या हस्ते करण्यात आला.
- डॉ. कोतमिरे यांनी जयपूर व लखनौ येथे भरलेल्या विज्ञान परिषदेत आपले शोध निबंध वाचले.
- ६ माजी प्राचार्य व मराठी विभाग प्रमुख प्रा. बलवंत देशमुख यांची उस्मानाबाद, येथील महाविद्यालयामध्ये प्राचार्यपदी नियुक्ती तसेच हिंदीच्या प्रा. सी. सुहासिनी जगताप 'लीन' वर तळमावले कॉलेजवर प्राध्यापिका म्हणून नियुक्ती.
- ७ नवनिर्वाचित विद्यार्थी प्रतिनिधींचा संस्थेचे अध्यक्ष मा. खा. बाळासाहेब माने यांचे हस्ते सत्कार.
- ८ महाविद्यालयाच्या संकल्पित भव्य वस्तूचा कोनशिला समारंभ महाराष्ट्राचे ज्येष्ठ नेते व शिल्पकार यशवंतराव चव्हाण, मुख्यमंत्री मा. वसंतदादा पाटील, अर्थ व सांस्कृतिक कार्य-मंत्री ना. सुशिलकुमार शिंदे, खा. सौ. शालिनीताई पाटील, खा. सी. केशरताई क्षीरसागर पालकमंत्री कल्लाप्पाणा आवाडे, खा. उदयसिंगरावजी गायकवाड तसेच दक्षिण महाराष्ट्रातील बहुसंख्य आमदार, सीमाभागातील मराठी आमदार यांच्या उपस्थितीत व सुमारे २५ हजार जनतेच्या साक्षीने २५-१०-८४ रोजी पार पडला.
- ९ याच समारंभात संकल्पित वास्तुसाठी भरघोस देणग्या देणाऱ्या व संस्थेबद्दलचा आपला जिज्वाळा सार्थ करणाऱ्या दानशूरांचा मा. दादांच्या हस्ते सत्कार करण्यात आला याचवेळी विज्ञान विभागाच्या डी. एस. कदम कॉलेज ऑफ सायन्स या नाम फलकाचे अनावरण अर्थ मंत्री श्री. सुशिलकुमार शिंदे यांच्या हस्ते करण्यात आले.
- १० वास्तुसाठी सुमारे ७ लाख रु. च्या देणग्या आतापर्यंत जाहीर झाल्या आहेत.
- ११ मा. वसंतदादा पाटील यांनी मुख्यमंत्री निधीतून ५१ हजार रु. ची देणगी दिली व या कार्यास राजमान्यता मिळाली.
- १२ अर्थमंत्री मा. सुशिलकुमार शिंदे यांनी कर्मवीर वि. रा. शिंदे गौरव ग्रंथासाठी शासकीय निधीतून २५ हजार रु. देणगी दिली.
- १३ 'शिवराज ८४'च्या वर्षांकातील खालील विद्यार्थी लेखकांना शिवाजी विद्यापीठाचे पुरस्कारः
 १) एल. डी. कांबळे (मराठी एकांकिका) २) कु. एस. एस. देसाई (हिंदी विभाग)
- १४ यु. जी. सी. ने मान्यता दिलेले सुधार कोर्सेस वेळापत्रकाप्रमाणे व्यवस्थित पार पडले.
- १५ श्री. रामभाऊ लाटकर यांनी कॅ. अहिल्याबाई लाटकर यांच्या स्मृत्यर्थ मराठी विषयाच्या पारितोषिकासाठी रु. १२०० ठेवले असून त्या व्याजातून पारितोषिक दिले जाते या वर्षाचा मानकरी मांगले महादेव शंकर
- १६ श्री. रामभाऊ लाटकर यांनी पुन्हा आपले पिताजी द. बा. लाटकर यांचे स्मरणार्थ रुपय १२०० ची रक्कम ठेवीच्या स्वरूपात प्राचार्य शिवाजी भोसले यांच्या हस्ते महाविद्यालयाकडे

- कडे सुपूर्त केली. या रकमेच्या व्याजातून बी. ए. भाग ३, इंग्रजी (विशेष स्तर) या वर्गात सर्व प्रथम येणाऱ्या विद्यार्थ्यांस स्वामी विवेकानंद पारितोषिक देण्यात येईल. चालू शैक्षणिक वर्षापासून ते अमलात येईल.
- १७ श्री. यशवंत देसाई हा विद्यार्थी बी. कॉम, भाग ३ च्या परिक्षेत सहकार विषयात शिवाजी विद्यापीठात सर्व प्रथम येऊन वसंतदादा पाटील पारितोषिकाचा मानकरी ठरला.
- १८ महाविद्यालयाच्या स्नेहसंमेलनास महाराष्ट्राचे वाचस्पती प्राचार्य शिवाजीराव भोसले उपस्थित होते. त्यांच्या व्याख्यानस गडहिंग्लज परिसर व तालुक्यातील हजारो रसीक उपस्थित होते. युवा वर्षांच्या निमित्ताने त्यांनी आपले प्रकट वितन व मूलग्राही विचार श्रोत्यांसमोर ठेवले.
- १९ देखण्या शिस्तबद्ध स्नेहसंमेलनाची परंपरा याही वर्षी अबाधित राहिली.
- २० संस्थेचे अध्यक्ष खा. बाळासाहेब माने इचलकरजी लोकसभा मतदार संघातून संसदेवर तिसऱ्यांदा निवडून आले त्यांच्या विजयाबद्दल महाविद्यालयाच्या वतीने त्यांचा कौटुंबिक सत्कार श्री कदमअण्णा यांच्या हस्ते संपन्न झाला.
- २१ गव्हर्निंग कौन्सिलचे सदस्य अॅड्. श्रोपतराव शिंदे, गडहिंग्लज मतदार संघातून महाराष्ट्र विधानसभेवर निवडून आले. त्यांचे शिवराज परिवारातर्फे हार्दिक अभिनंदन.
- २२ १९८२-८३ साली आमच्या स्नेहसंमेलनास प्रमुख पाहुणे म्हणून उपस्थित असलेले ग्रामीण मराठी कथाकार श्री. शंकर पाटील नांदेडच्या ५१ व्या स्नेहसंमेलनाच्या अध्यक्षपदी निवड झाली त्यांचे मनःपूर्वक अभिनंदन.
- २३ १७ जानेवारी १९८५ रोजी संकल्पित वास्तूचा पायाखुदाई व पायाभरणी समारंभ मा. शंकरराव मोकाशी यांच्या शुभ हस्ते व मा. डी. एस. कदम यांच्या शुभहस्ते पार पडला. यावेळी संस्थेचे देणगीदार, हितचंतक बहुसंस्थेने उपस्थित होते.
- २४ क. वि. रा. शिंदे शिक्षण संस्थेच्या वतीने इंचनाळ येथे दादा देसाई हायस्कूल व गडहिंग्लज येथे नाईट हायस्कूल सुरु करण्यास शासनाने मान्यता दिली व वरील संस्थेचे कामकाज या वर्षी सुरु झाले. भविष्यात अनेक शाखा सुरु करण्यास संस्था प्रयत्नशील.
- २५ प्रा: वि. मा. सुरंगे खुलताबाद (औरंगाबाद) येथे महाराष्ट्र राज्य साहित्यसंस्कृती मंडळाने आयोजित केलेल्या नवलेखक शिबिरात सहभाग.
- २६ आमचे ग्रंथपाल श्री. टी. ए. पाटील यांचा चौथ्या महाविद्यालयीन ग्रंथालय महासंघाच्या कोल्हापूर अधिवेशनात संपूर्ण सहभाग- (सूत्रसंचलन व संयोजन)
- २७ स्वातंत्र्योत्तर, काळातील भारतीय भाषांतील साहित्य आणि संस्कृती विषयक श्रेष्ठ समकालीन लेखनाचा मराठी भाषिकांना परिचय घडावा यासाठी 'संबंध' या त्रैमासिकाचा संकल्प डॉ. सुधाकर गोकाककर, यांनी सोडला असून प्रत्यक्ष कार्यवाही सुरु आहे.
- २८ शिवाजी विद्यापीठात प्रतिष्ठेची मानली जाणारी कर्मवीर वि. रा. शिंदे वक्तृत्व स्पर्धा (तयार व उत्स्फूर्त) यंदा कर्मवीर स्मृतिदिनी पार पडली. गेली १० वर्षे ही स्पर्धा यशस्वीपणे चालू आहे.
- २९ कोनशिला समारंभाच्या निमित्ताने शिक्षण संस्थेचा परिचय घडवून देणारी स्मरणिका प्रकाशित करण्यात आली.

✽ आमचा प्राध्यापक वर्ग ✽

इंग्रजी : प्राचार्य डॉ. डी. व्ही. तोगले, प्रा. के. बी. केसरकर, प्रा. जी. जी. गुळवणी
प्रा. एन. आर. सावंत, प्रा. कु. आर. व्ही वाडकर, प्रा. एम. व्ही. रॉड्रिक्स

मराठी : प्रा. बी. बी. देशमुख, (लेन्ट हॅन्ड म्हणून उस्मानाबाद येथे प्राचार्य)
प्रा. व्ही. एस. बन्ने, प्रा. सौ. पी. आर. देशपांडे, प्रा. सौ. एम. एन.
कोटीभास्कर, प्रा. व्ही. एम. सुरंगे, प्रा. गुमास्ते पी. डी. (अभ्यागत)

हिंदी : प्रा. डॉ. एस. जी. गोकककर, प्रा. सौ. एस. एम. जगताप (लेन्ट हॅन्ड
म्हणून प्राध्यापिका तळमावले महाविद्यालय जि. सातारा) प्रा. के. आर.
पाटील, प्रा. कु. अ. व्ही. गायकवाड

अर्थशास्त्र : प्रा. एस. टी. जाधव (लेन्ट हॅन्ड म्हणून भोगावती महाविद्यालय कुरुकली
येथे प्राचार्य) प्रा. ए. ए. पोवार, प्रा. डी. आर. खटके, प्रा. अ. यु. पटेल,
प्रा. सौ. एस. वाय. कोले, प्रा. एस. आर. नाडकर्णी (अभ्यागत)

समाजशास्त्र : प्रा. व्ही. एन. गजेंद्रगडकर, प्रा. के. व्ही. कुराडे, प्रा. एम. आर.
धनगर तथा करगार, प्रा. पी. एल. पाटील, प्रा. एम. बी. पाटील

राज्यशास्त्र : प्रा. सी. एन. पलूसकर, प्रा. सी. ई. धुमाळ

मानसशास्त्र व तर्कशास्त्र : प्रा. बी. के. सोरटे, प्रा. व्ही. बी. सकटे

बाणिज्य : प्रा. सी. एस. गवसणे, प्रा. एन. डी. खिचडी, प्रा. आर. बी. तेली
प्रा. आर. एन. निळपणकर, प्रा. व्ही. के. पाटील, प्रा. आर. एन.
हरगुडे, प्रा. एम. व्ही. आपटे, प्रा. वाय. पी. कोले, प्रा. एस. बी. कडूकर

शारीरिक शिक्षण : प्रा. ए. एस. नाळे, प्रा. एस. एस. सावंत

रसायन शास्त्र : प्रा. टी. एस. पाटील, प्रा. डॉ. पी. जी. मोरे, प्रा. टी. एन. पोवार

पदार्थ विज्ञान शास्त्र : प्रा. एस. ए. जोडगुद्री, प्रा. बी. डी. मुरगी,
प्रा. एम. पी. पाटील

वनस्पती शास्त्र : प्रा. एस. वाय. कोतमिरे, प्रा. पी. टी. कट्टी

प्राणीशास्त्र : प्रा. कु. एम. डी. कोकाटे, प्रा. आर. एन. कणसे

संख्या शास्त्र : प्रा. डी. एम. म्हेतर, प्रा. एन. एम. गरुड, प्रा. आर. एम. कुलकर्णी

गणित : प्रा. डी. जी. वाठारे

शिक्षकेतर प्रशासकिय विभाग :

श्री. जे. ए. सबनौस, कार्यालय अधिक्षक, श्री. टी. ए. पाटील, ग्रंथपाल,
श्री. बी. एस. मोहिते, अकौंटंट, श्री. व्ही. एम. गवळी, सिनियर क्लार्क,
सौ. पी. वी. सावंत, क्लार्क, श्री. बी. डी. रेगडे, क्लार्क, श्री. टी. जी.
दुधाळे, लॅब अॅसिस्टंट, श्री. बी. एस. सावंत, क्लार्क, श्री. एस. एस. भोसले
लॅब अॅसिस्टंट, श्री. पी. जी. पोवार, लॅब अॅटेंडंट, श्री. बी. डी. मोरे, लॅब,
अॅटेंडंट, श्री. ए. जी. कदम, लायब्ररी अॅटेंडंट, श्री. एम. एच. देसाई
अॅटेंडंट, श्री. वाय. डी. पाटील, क्लार्क, श्री. बी. आय. रामपूरे, हेड प्यून
श्री. एस. बी. मुसळे, शिपाई, श्री. पी. के. जाधव, शिपाई, श्री. एस. एस.
गवळी, शिपाई, श्री. सी. एल. गोरुले, शिपाई, श्री. एस. बी. खोत,
शिपाई, श्री. एम. आर. सुतार, शिपाई.

विद्यार्थी - प्रतिनिधी

शिवाजी खोत
जी. एस.

चंद्रू भुसारी
यु. आर.

आप्पासाहेब टोणपे
ज्यु. जी. एस.

कु. विजया कांबळे
एल. आर.

कु. कविता देसाई
एल. आर.

● वर्ग-प्रतिनिधी ●

पट्टेकरी बी. डी.
एम. ए. भाग १

रोकडे एन. आय.
बी. ए. भाग ३

बोरनाक बी. आर
बी.कॉम. भाग ३

देसाई एस. बी.
बी.एस्सी. भाग ३

शहा पी. पी.
बी.कॉम. भाग २

संकेश्वरी एम. एस.
बी. ए. भाग २

अर्दाळकर डी. बी.
बी.एस्सी. भाग २

व्ही. बी. कापसे
बी कॉम. भाग २

देसाई डी. जे.
बी. ए. भाग १

कुरणे व्ही. बी.
बी.कॉम. भाग १

साळोखे जी. व्ही.
१२ वी आर्ट्स

आसवले पी. एम.
१२ वी आर्ट्स

भालेकर डी. जी.
११ वी सायन्स

कोपाडे ए. ए.
११ वी कॉमर्स

कु. संपदा शिंदे
बी. ए. भाग ३

कु. रेखा पोतदार
बी. ए. भाग ३

कु. मोरबाळे एस. जे.
बी. ए. भाग २

बागी एस. एस.
बी. कॉम भाग २

एल. डी. उपार
बी. एस्सी भाग २

कु. संध्या घाटगे
बी. कॉम. भाग २

व्ही. बी. कोकीतकर
बी. एस्सी. भाग २

सुरेश देसाई
बी. एस्सी. भाग २

यु. टी. घोरपडे
बी. एस्सी. भाग २

ए. बी. हळीजोळे
बी. एस्सी. भाग २

के. व्ही. पाटील
बी. ए. भाग २

एस. एस. पाटील
बी. ए. भाग १

एस. एस. देशपांडे
बी. कॉम भाग १

कु. वर्षा मुळे
बी. एस्सी भाग १

ए. व्ही. पाटील
बी. कॉम भाग १

आर. डी. पाटील
बी. ए. भाग १

✽ प्रथम वर्गचे मानकरी ✽

व्ही. एस. बाचूळकर
१२ वी आर्टस

व्ही. जी. अत्याळी
१२ वी आर्टस

जी. आर. चोथे
१२ वी आर्टस

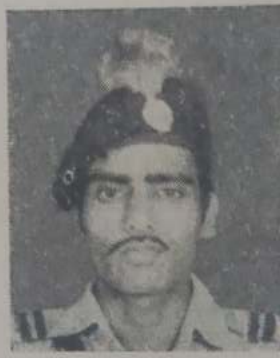

एस. के. मठपती
१२ वी आर्टस

✽ राष्ट्रीय छात्रसेनेतील गुणवंत सैनिक ✽

किशोर चौगुले
अमरावती येथे झालेल्या
आंबर विभागीय बटालीयन
फुटबॉल सामन्यात सहभाग
व उत्कृष्ट गोलकिपर म्हणून
रौप्यचषक विजेता

आय. एस. गायकवाड
कागल, दापोली, केरली
मुंबई येथील कॅम्पमध्ये
सहभाग

ए. वी. चौगुले
ज्यु. अंडर ऑफीसर, स्पे गार्ड
कमांडर, कॅम्प केरली व
अॅडव्हान्स्ड लिडरशिप कॅम्प
मध्यप्रदेश १९८५

के. आर कांबळे
बेशिक लिडरशिप कॅम्प
त्रिचनापली (तामीळनाडू)

बी. ए. रक्ताडे
अमरावतीच्या आंतरबटालीयन
फुटबॉल सामन्यात सहभाग

एस. व्ही शिऊडकर
कार्पोरल

मराठी विभाग

समष्टीचें रक्त तुझ्या धमन्यांत प्रवाहीत
समष्टीच्या चैतन्याने तुझे प्राण प्रकाशित

— शरच्चंद्र मुक्तिबोध

इंद्रधनु/अरुण येसरे :

अकरावी आर्ट्स

कोसळत्या झेलीत धारा
नदीला पूर यावा
खळाळ ओढ्याकाठी
सूर खट्याळ प्यावा
टपोरे थेंब पडता
चातक तृप्त व्हावा
उजाड माळावरती
अंकुर नवा जोजवावा
घननीळ बहरतांना
सूर्य पिऊन घ्यावा
रिमझिम बरसत बरसत
माझा इंद्रधनु व्हावा

■ ■

आम्ही आमच्यातच /सुनिल आसवले

वारावी आर्ट्स

असं करू आम्ही
आम्ही आमच्यातच एकट्यानं
मेल्याचं सोंग करू
फुकट जाणार दरोरज रडणं-ओरडणं
तिथं वापरू
आक्रोशाच्या आकांतानं दिशा एक करणं
जमलं नाही तरी पळिक जमवू
दररोजचं आमच्या भुकांचं होणारं मरण
आम्ही एकट्याच्या मरणात दाखवू
तेही ढोंगीपणानं
आमच्या मातबर बांधवाना बोलवू आम्ही
ढोंगाच्या अंत्यसंस्काराला
जाळून घेणं जमलं नाही म्हणूनच
निष्प्राण जगतोय
त्यासाठी आम्ही त्याला दफन करू
काही अवघडणार नाही त्याला
पिचवणारी परिस्थिती सोसणाऱ्याला
तासापुरता कोंडमारा काय तो अशक्य ?
मग तिसऱ्या दिवशी कावळ्यांच्या नैवेद्याचा
सारीजण रात्री प्रोअॅम करू.

अबोलीचा घाव/लक्ष्मण रेडेकर :

बी. कॉम भाग २

लोपल्या सांग का
तुझ्या नेत्रातील प्रीत खुणा
सांग प्रिये कोणता
घडला माझ्या हातून गुन्हा
कोकीळ कंठी स्वर तुझा
वसंत बहरात अबोला
पाहून या स्थितीला
अंधार पूर माझ्या नेत्राला
स्वासास्वासात सजने
रंग तरंगते तुझे नाव
अबोल अशी राहूनी
नको घालू हृदयी घाव

■ ■

मी गीत गातो तुझे

मनोजकुमार पोटे : बी.कॉम भाग २

मी गीत गातो तुझे
मनाने ऐकशील का
हृदय कल्पनेला
तू सजबशील का

हृदय फूल अर्पितो
स्वीकार करशील का
ओठावर फुलणारे
स्मित तू देशील का

जीवनाच्या बागेमध्ये
फुलून तू येशील का
निराश माझ्या मनी
तू गंध पसरशील का

■ ■

तुझ्या डोळ्यातील भावनांची धुंदी
सतारीला चढली
दाटल्या कंठातुनी माझ्या
व्यथा शब्दांकित झाली
अन्
तुझ्यासाठी शब्दांना साद घातली
म्हणूनच
मोडीत निघालेल्या शब्दा-ओळींचीही
कडवी बनविली
तुझे रुसवे
डोळे डोळ्यांनी ओळखले
अन् गालांचे गुलाब गजल होऊन गेले
तुझ्या स्मृतीची किनार
काळजाला भिडली
अन् पानावलेली पापणी
शब्द होऊन ढळली

पाणवठा जेव्हा बोलका बनतो
फुलोऱ्याचा रंग धारण करतो
कुजबुजणाऱ्या पाकळ्यांचे फुलांचे थवे
विषय रंगतात नवे नवे
पहिलटकरणीची थट्टा मस्करी रंगते
सासूरवासिणीची विचारपूस होते
हुंदक्याने दाटलेले शब्द झिरपू लागतात
भंगणारी स्वप्ने ओलावा धारण करतात
रहाटांची कुहीऽ कुहीऽ घालते व्याकुळ साद
यौवनातल्या पोरीचा ऐकू येतो
पैजणाचा नाद
घटावर घट भरत जातात
रिकामे घट परत डुंबतात
फुलांचे ताटवे रंग रंगी दिसतात
केव्हा हसणारे गुलाब पाकळ्याहीन वाटतात

■ ■
हरवून जाण्याइतके
सुनिल आसवले : बारावी साहित्य

वाटले हसता हसता
हरवून जावे सारे
अन् हरवून जाण्याइतके
सापडत नव्हते कोण ते
हृदयाच्या सान्या मूठी त्या
सान्याच कशा सव्या लाखाच्या
आणि खरोखर पाहिले त्यात
एकही खरे गाणे नव्हते
अग्नी नजरेनं पाहाल तर
विश्व सारे बर्फ दिसेल
विश्व अग्नी असेल तेव्हा
तुमच्या डोळीच स्वतःला
फ्रिजचं पाणी दिसेल
कोडे हे कोरडेच राहिल
जोपर्यंत हरवून जाण्याइतके
सोपे सापडत नाही

■ ■
मनात सलतो हिरवा काटा
वाय. व्ही. कांबळे : बी. ए. भाग १

अशीच येते तुझी आठवण
सुगंध दरवळे बकुळ फुलांचा
सोनें चांदी भरता माझा
दात हरविला मी चिमणीचा
त्या दातावर अजून आहे
कैरीची चव आंबट गोड
कान विसरले नाही अजुनी
तुझे बोंबडे रेशमी बोल
आम्रतरु पानी मोहरला
आता सरल्या सगळ्या वाटा
अशीच येऊन तुझी आठवण
मनात सलतो हिरवा काटा

गावकूस / आरविद कांबळे : एम.ए. भाग १

शतकानुशतके

भिकेवर जगलेली गावकूस

रुढीचा महारोग

अंगावर पांघरत गेली

आणि एके दिवशी फुटला अचानक

शिवलेल्या ओठातून भीमगजर

मांडीवर ठोकला त्यानं समुद्र

आणि सांगितले

' दशदिशा एकाच दिशेनं जातील '

संपला नाही गजराचा नाद

तोवर गोठविला गेला तो

चौकातील पुतळ्यात

अंतःकरणात फुटलेले बोल

उडालेत वाचाळींच्या

ओठातून लाह्या होऊन

कातडीच्या आतील स्वास्थ्याने

बंद केले दार प्रज्ञासूर्यासाठी

थोबाडावर फासलं त्यांचं तेज

आणि ओठावर क्रांतीचा उद्घोष

आनुयायांनी भक्त म्हटलं स्वतःला

आणि एका तत्ववेच्यावर चढविले

पुस्तकाचं सुंदर अच्छादन

आपण फक्त धन्यवाद देऊ

गावकुसाला कधीही

परतून जाग न येवो म्हणून

■ ■

साथ / प्रकाश जाधव :

अकरावी आर्टस

माझ्या बावटळी जीवनात

तुझ्या नजरेची साथ आसल्यावर

कल्पनेला रूप देणं

स्वप्नाला सत्य बनविणे

अवघड नाही प्रिये

शिवराज

तू जाताना ... / एस. डी. पाटील

बारावी आर्टस

तू बघताना

प्रेम मिळाले

तू हसताना

दुःख पळाले

तू फुलताना

मंत्र मिळाले

तू जाताना

चैतन्य गळाले

■ ■

कितो दिवसांनी / आर. एम. दंडुकर

बी. कॉम, भाग ३

वसंत बहून गातो

गळा-डोळा भाव अडतो

तुझी वाट तुडवितो

कितो दिवसांनी

उन्हात पावसाचे बरसणे

मृद्गंधाचे दरवळणे

तसे तुझे येणे

कितो दिवसांनी

■ ■

चांदणे / लाजारस उपार :

बी. एस. सी. भाग ३

तुझ्या प्रीतीचे चांदणे

माझ्या ओठातील गाणे

नको करु असे प्रिये

डोळा चुकवूनी जाणे

माझ्या हृदयीचे गीत

तुझ्या अंतरीची प्रीत

बंध नको तोडू गडे

नसे खरी ही रीत

तुझ्या काजळ डोळ्यात

रूप न्याहाळावे वाटते

दूर नको ठेवू गडे

मन कितो हेलावते

हे जीवन /एस. एस. चव्हाण :
बी. कॉम भाग २

हे जीवन

हसण्यासाठी हसण्यासाठी
वेळोवेळी फसण्यासाठी

हे जीवन

मजेसाठी लाजेसाठी
एकमेकांच्या गरजेसाठी

हे जीवन

क्षमेसाठी प्रेमासाठी
रागावलेल्या मनासाठी

हे जीवन

पायापायाला मरताना
बरेवाईट करण्यासाठी

■ ■

वणवा /सुरेश कळेकर : बी.ए. भाग ३

अजूनही रात्र पेटत जाते
शीतल चांदणे त्यात कोळपते
माझे मन माझ्याशीच झगडते
आणि

वणव्यासारखे पसरत जाते
वेडी प्रमदा उगाच झुरते
पसरणाऱ्या वणव्यात जळत
चांदण्यात चालते

■ ■

सुख खुणावते /एन. डी. केसरकर
अकरावी साहित्य

मेणवत्ती रात्रभर जळते

विझते

इथे

कोण कुणासाठी जळत नाही
कोण कुणासाठी विझत नाही
तिथे

फुलण्या मिटण्यातले जगणे

सुख खुणावते

मेणवत्ती रात्रभर जळते

■ ■

वनवास / अशोक गोंडुकुपे
अकरावी कॉमर्स

भर उन्हाच्या प्रहरी
कशी अचानक दिसलीस
सहजच नजरा-नजरी
चित्त चोरुनी नेलीस

आता माणसा पुस्तकात
मी उदास भकास
मूर्तीच हलते मृगजळात
कोठून आला सुवास

मन गेले भारावून
आता सैरभैर वनवास
फिरून फिरून फिरणे
उजाडात फुलांचा भास

■ ■

लाख असते मनात

कु. छाया केसरकर : बी.ए. भाग ३

लाख असते मनात
सर्वस्व गात अर्पावे
निळ्याशार डोळ्यात
मयूरपंख तरळावे
वाटेवर गुंतून
जावेत भाव
सहा ऋतूतील
गाण्यांना द्यावा ताल
पण असे एकाकी
गुणगुणणेच बेताल

“नवमहाराष्ट्राचे शिल्पकार यशवंतराव”

- दत्ताजीराव देसाई : बी ए. भाग ३

यशवंतरावांचा जन्म एका गरीब कुटुंबात झाला. मातेच्या मनाच्या श्रीमंतीवरच नि स्वाभिमानाच्या बाळकडूवरच यशवंतराव परीपुष्ट झाले. शिक्षण त्यांनी अत्यंत ह्लाखीतून पूर्ण केले. सामान्यातून असामान्य होण्याची घडपड लहानपणापासूनच. अतूट ध्येय, निष्ठा साध्याकडे पहाण्याची गतीमानता ते वाढवत होते. प्रयत्नांचा वेग आणि गतिमानता यांचा समन्वय ते ते साधत होते. फुले, शाहू, वि. रा. शिंदे यांच्या तत्वज्ञानाने ते भारले होते. तेच तत्वज्ञान आचरणात आणत होते.

झुंज आणि झेप ही त्यांच्या जीवनाची वैशिष्ट्ये होती. त्यांचे तत्वज्ञान माणसांतला माणूस जागा करून ठोस विचारसरणीवर उभे करित सहकाराची गंगा शेतकऱ्यांच्या जमिनीपर्यंत नेणारा सहकाराचा प्रणव मंत्र सांगणारा हा मांत्रिक होता.

ज्ञानाचा आदर करणारा कार्यकर्ता, कृष्णेचे पाणि कोयनेला नेवून कृष्णेवं महात्म्य त्यांनी सिद्ध केले. अपयश न शिवलेला यशवंत महाराष्ट्राला दिल्लीची ओळख करून देणारा, लोकशाही विकेंद्रीकरणाचा उद्गाता मराठी माणसाला राजकारणात मोठा करणारा माणूस, ज्ञानी अज्ञानी माणसांचा प्रीती संगम घडवणारा कराडचा सिंह

“भले तरी देव काशेची लंगोटी ।

नाठाळाच्या माथी हानू काठी ।”

“मऊ मेणाहूनी आम्ही विष्णूदास

कठीण बच्चास भेटू तैसे”

या उक्तीप्रमाणे जीवन प्रवाही बनवणारा हा महामानव महाराष्ट्रात जन्मला हे आम्हा महाराष्ट्रीयीयांचे भाग्य होय.

यशवंतरावांचे राजकीय जीवन म्हणजे एका ठाम प्रगत वैचारिक नेतृत्वाच्या स्वरूपात विकास पावलेले आणि स्वतःच्या अभिजात वैशिष्ट्याने नटलेले एक तत्वज्ञान होते. सामान्य माणसाच्या जीवनातून भारतीय राजकारणात त्याला अनन्य साधारण महत्त्व आहे. त्यांचे निर्मळ राजकीय विचार नि त्यांची भाषणे म्हणजे त्यांचे राजकीय विचारांचे आत्मचरित्र होय. आजपर्यंतच्या राजकारणात बहुतेक मोठे मोठे पुढारी श्रीमंत वर्गातीलच आहेत. सामान्य माणसाच्या परिस्थितीतून आपल्या कर्तबगारीने अत्यंत प्रतिकूल परिस्थितीवर मात करून राष्ट्रीय पुढाऱ्यांचे दर्जाप्रत पोहचणारे आणि संघटना व राज्यकारभार या दोन्हीही जबाबदाऱ्या एकाचवेळी यशस्वीपणे पेलू शकणारे भारतातील हे पहिलेच नेतृत्व होय. त्यांचे राजकीय जीवन गंगेप्रमाणे अखंड वहात राहिले. कृष्णाकाठी वाढलेले यशवंतराव कृष्णानदीप्रमाणेच मानवतेच्या विशाल महासागराकडे विकास पावत कर्तृत्वाने विशाल होत हाते.

१ नोव्हेंबर १९५६ रोजी मुंबई राज्याची अधिकाऱसुत्रे त्यांनी हाती घेतली. त्यापूर्वीचे त्यांचे जीवन ही भावी कार्याची एक प्रकारची पूर्व तयारीच म्हणावयास हरकत नाही. पूर्वं तयारीतच त्यांच्या कामगिरीविषयी एक सर्वसामान्य प्रक्रिया सूचित होते. शत्रू व मित्र विरोधक व सहकारी सर्वांनाच यशवंतरावांचे विषयी आशा वाटत होती. आणि कित्येकांच्या बाबतीत तो अनपेक्षीतरित्या निर्माण करून त्या अनपेक्षिततेला काही अंशी यशवंतरावांची कार्यपद्धतीच जबाबदार होती. त्यांचे राजकीय कार्य चार तपाइतके दिवकालीन आहे त्यामध्ये प्रसिद्धीची सारी प्रलोकने टाळूनच निष्ठेने, कळकळीने व आवश्यक ते सर्व पणाला लावून त्यांनी काम केले परंतु त्याचा गाजावाजा मात्र नाही. तथापि हटकून लक्ष वेधून घेणारे त्यांचे व्यक्तिमत्त्व असल्याने त्यांचेकडे दुर्लक्ष होणेही शक्य नव्हते.

यशवंतरावांच्या या महत्त्वपूर्ण यशाने विरोधकांचा विरोध त्या योगाने थंडावत असे. त्यांची धार काहीशी बोथट होई पूर्वग्रह दुषितांची दृष्टी साफ होवू लागे. आणि सर्वत्र कुतुहलाचे, प्रेमाचे, आदराचे, निदान समजूतदारपणाचे उद्गार निघू लागत. त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचे विविध पैलू प्रसंगोचितपणाने नजरेस येत.

प्रथमतः यशवंतरावांच्या राजकीय विचारांचा पहिला ठसा संयुक्त महाराष्ट्राच्या आंदोलनात बघता येतो. त्यांच्या अनुषंगाने यशवंतरावांनी घेतलेल्या भूमिकेने व्यापला होता. संयुक्त महाराष्ट्राच्या प्रश्नामागील बहुसंख्य जनतेची अत्यंत तीव्र व प्रखर भावना सर्वांच्या पश्चिमाची होती. त्या प्रचंड जनशक्तीसमोर उभे राहणे व सत्तेचा उपयोग शक्य तो टाळून समजूतदारपणाने तिला वेगळे वळण लावण्याचा प्रयत्न करणे हा फक्त एक प्रकारचा हालाहाल प्राशनाचाच प्रयोग होय. असामान्य नैतिक मनोवृत्तीचे हे कार्य होते. केवळ व्यक्तिनिष्ठा व पक्षनिष्ठा घातून हे सामर्थ्य प्राप्त होणे अशक्य होते. या दोन्ही निष्ठांमध्ये महत्त्वाचे असे व्यवहारिक अंग असू शकते. आणि इथे तर सगळ्याच व्यवहार उलटा होता. जमेची वाजू जवळ जवळ संपुष्टातच आलेली ! थोडीशी त्यावेळी व्यावहारिक दृष्टी यशवंतरावांनी स्वीकारली असती तर ज्यांनी अपशब्द वापरले ते भजन करू लागले असते. पादत्राने फेकली ते डोक्यावर घेऊन नाचले असते यात मुळीच शंका नव्हती.

पण राजकारण व विशेषतः लोकशाही राजकारणात लोकप्रियतेच्या मानाने अधिकारपदाला नेहमीच गौणत्व असते हे अगदी सामान्य प्रमेय समजण्याइतकी सुज्ञता यशवंतरावांच्या ठिकाणी होती. जे अधिकारपद स्वीकारल्याने लोकप्रियता वाढीस लागण्याचा सतुराम संभव नाही. उलट असेल नसेल ती सर्वत्र घालवावी लागते ते अधिकारपद केवळ अधिकारपद म्हणून मुळीच विलोभनीय असू शकत नाही हे ते उत्तम प्रकारे जाणत होते. काहीही असले तरी वाहतीगंगा आहे. एकदा संधी गेली तर पुन्हा येणार नाही असे त्यांच्या वयाच्या व कर्तृत्वाच्या दृष्टीने त्यांना वाटण्याचेही मुळीच कधी कारण दिसत नव्हते.

'मिळालेला संयुक्त महाराष्ट्र नेकीने व कौशल्याने यशस्वी करण्यानेच मुंबई मिळेल' या भाषणात म्हणाले होते. 'कार्यस पेक्षा देश मोठा आहे ही माझी भूमिका पूर्वी होती. आजही आहे. मी देवाजवळ कार्यस जगावी असे मागत नाही. सुराज्य मागतो. स्वातंत्र्य टिकावे असे मागतो. मी अनेकवेळा सभातून सांगत आलो आहे की मी परमेश्वराजवळ काही मागणे

मागत असेन तर मी असे काही मागत नाही की देवा; कार्यसचे राज्य राहू दे ते मागणे मी मतदाराकडे मागतो. मतदारालाच म्हणतो की तू कार्यसला मत दे. बुद्धीला जमले तर दे. कार्यसचा कार्यक्रम तपासून दे. पण परमेश्वराजवळ जर मागणे मागायचे झाले तर मी असे नाही मागणार मी देवाला म्हणून मोठा प्रचंड देश हा, पहिले वदिले राज्य या देशामध्ये १९४७ च्या १४ ऑगस्ट रोजी रात्री १२ वाजता जन्माला आले आहे. हे लोकांचे राज्य, हे जनतेचे सिंहासन या देशामध्ये चिरंतन ठेव, अखंड ठेव, जोपर्यंत या देशात चंद्रसूर्य उगवत आहेत तोपर्यंत जनतेचे हे राज्य कायम ठेव अशी मी देवाजवळ प्रार्थना करतो.'

तात्पर्य भारतीय लोकशाहीचे प्रतीक म्हणून संभवेदरील निष्ठा व तिचाच एक भाग म्हणून राष्ट्रीय ऐक्यावरील निष्ठा ही यशवंतरावांची मूलभूत राजकीय निष्ठा होती लोकशाहीचे भवितव्य उज्वळ व्हावयाचे झाल्यास येथील एक राष्ट्रीयत्वाच्या भावनेला तडा जाता कामा नये. प्रत्येक राष्ट्राची कायदेकानूनी भरलेली जशी राज्यघटना असणेही अपरिहार्य आहे. या देशात धर्म, भाषा, जाती इ. अनेक प्रकारचे भेद असल्याने अशा प्रकारच्या घटनेची उभारणी करणे हे अत्यंत त्रासाचे व जिकीरीचे काम आहे. त्यातच दुर्दैवाने ज्या परिस्थितीत व ज्या पद्धतीने स्वातंत्र्य मिळाले त्यांच्यामुळे भूप्रदेश हे साधे प्रतीक देखील शिल्लक राहू शकले नाही. अशा अवस्थेत मतभेदांतून कलह व कलहातून विभाजन हा क्रम टाळायचा म्हटल्यास मिळालेले स्वातंत्र्य कायम रहावे असे वाटत असल्यास नव्या युगाला अनुरूप अशी प्रतीक आम्ही स्वीकारलीच पाहिजेत. अशोक चक्रांकित ध्वज हे असे प्रतीक आहे. भारतीय संसद हे असे प्रतीक आहे. गेल्या पाच हजार वर्षांच्या या विशाल भूप्रदेशात एक राज्य ही वस्तू देखील अस्तीत्वात नव्हती मग लोक राज्य तर दूरच राहिले ! म्हणून या लोकराज्याविषयी विचार करताना गतेतिहास पाहू लागले की नजीकचा पर्याय म्हणून अशोकाकडे जावे लागते. आणि लोकराज्य म्हणून त्याला भावनात्मक पाया घालावयाचा असल्यास संसदेकडे वळणे अपरिहार्य ठरते. हाच दृष्टीकोन कदाचित त्यात पुरोगामित्वाच्या कल्पनेची भर घालण्याच्या हेतूने असेल, यशवंतरावांनी नेहुरूपर्यंत नेला. व आपल्या भावना व्यक्त केल्या. इतरांना कदाचित हे मान्य

होणार नाही तथापी संसद मात्र सर्वांनाच मान्य झाली पाहिजे. त्यातून एकत्र राहणे, म्हणजे स्वातंत्र्य टिकवणेच अशक्य आहे.

वेळोवेळी विविध जबाबदाऱ्या संयमाने व सामं-
ज्यसपणे पार पाडण्याचे मनोधैर्य त्यांना लाभले होते.
म्हणूनच सर्वांशी व विशेषतः आत्मंतिक स्वरूपाच्या
विरोधकांशी देखील सामोपचारांने व समजूतदारपणे
बागून ससदनिष्ठेत अभिप्रेत असलेल्या लोकशाही
दृष्टीकोनाचा त्यांनी प्रत्यय दिला होता.

यशवंतरावांची स्थिर वा स्थायी निष्ठा मौलिक
स्वरूपाची होती. प्रतिकूल परिस्थितीत भरपूर नैतिक
सामर्थ्य देणारी ती निष्ठा राजकीय मतभेदापलिकडे
जाणारे स्नेहसंबंध तिच्यात बसू शकतात प्रतिपक्षा-
विषयी आदर व प्रेमभवती कायम ठेवते. माणुसकी व
विवेक हेच तिचे आधार होत. जीवनाच्या विविध
सर्जनशील क्षेत्रांचे आकर्षण ते निर्माण करत. या व
अशाच अनेक प्रकारांनी ती व्यक्तीची ऊंची वाढविते.
व्यक्तिरेखा सतत अधिकाधिक संपन्न बनवीत असते.
या थोर लोकशाही निष्ठेच्या कसोटीला उतरण्याची
तपश्चर्या यशवंतरावांनी आरंभिली होती आणि ती
यशस्वी व्हावी. अशीच इच्छा कोणीही व्यक्त केली.

यशवंतरावांच्या या तपश्चर्येत आणखीही एक
महत्त्वाचा अर्थ भरलेला आहे. ज्या पद्धतीने त्यांनी
राज्यकारभार चालवला, अधिकारांचा वापर केला ती
पद्धत अनेकांना दिलेला देणारी वाटत होती. त्याच-
प्रमाणे तिच्या योगाने यशवंतरावांची नैतिक उंचीही
वाढवली होती. त्या सान्या अंगोपांगाचा विचार
करता प्रतिकूल परिस्थितीत जबरदस्त आकर्षण स्वीका-
रायची कुवत यशवंतरावांनी निर्माण केली होती.
काळाला महाकाळ यशवंतराव ठरत होते कारण शुज
नी झेप ही अभिजात वैशिष्ट्य मानून अतूट ध्येय
निष्ठा नि साध्याकडे पहाण्याची गतिभावना तेव्हा
वाढवत होते. राजकारण नि व्यासंग यांची फारकत
होऊ न देता ते सकटाचा मुकाबला करत होते. त्यामुळे
अशा आकांक्षानाही नवा उजाळा प्राप्त होवू पहात
होता. महाराष्ट्राच्या दृष्टीने बोलावयाचे झाल्यास
त्यावेळी भारतीय राजकारणावर प्रभाव पाडू शकेल
अशा प्रकारचे नवे नेतृत्व त्यावेळी यशवंतरावांचे

रूपाने पुन्हा उदयास येऊ लागले होते. विरोधकही तेव्हा
" यशवंतरावांचा दिल्लीत भाव वाढला आहे " असे
म्हणत होते तेव्हा ते याच गोष्टीची अप्रत्यक्षरित्या
कबुली देत असत. हे मान्य केले पाहिजे. त्यावेळीही
'नेहुरुनंतर कोण ?' तर यशवंतराव हेच होत. हे वाक्य
करत. कारण कठीण परिस्थितीत अत्यंत संयमाने
कल्पकतेने चातुर्याने व विवेकाने परिस्थितीवर मात
करण्याचे सामर्थ्य असलेली माणसे या देवात राजकीय
जीवनात होती. योग्य संघी न मिळाल्याने ती अज्ञात
असण्याचा संभव होता. त्यातच यशवंतरावांची प्रामु-
ख्याने गणना करावी लागेल. ही गोष्ट मला वाटते
विरोधकांनीही मान्य केली पाहिजे. ते करतील यात
संदेह नाही गेल्या ५० वर्षांतील यशवंतरावांचे कार्य
पहाता आम्हा तरुण पीढीने आता अंतर्मूख बनण्याची
गरज आहे असे मला मनोमन वाटते.

यशवंतरावांनी आरंभलेली तपश्चर्या अत्यंत
कठीण होती. अंतीम साध्यापासून दूर नेणारी अनेक
प्रलोभने तिच्या मार्गात अडचणी निर्माण करू शकत
होती हे उघड होते. परंतु त्याविषयी चिंता करण्याचे
कारण उरले आहे असे वाटत नव्हते. प्राप्त स्थानापेक्षा
यशवंतराव मोठे होते हे त्यांनी सिद्ध केले होते. आणि
मार्गात येणाऱ्या सर्व कसोट्यांना उतरण्याच्या दृष्टीने
त्यांनी केलेली पूर्व तयारीही भरपूर होती. सतत उग्र
होत गेलेल्या आंदोलनाच्या पार्श्वभूमिवर त्यांची वाढ
झाली होती डाव्यांचे विचार आणि हृदगत त्यांना
चांगले अवगत होते. राजकारणाकडे अत्यंत व्यापक
स्वरूपाच्या तात्वीक दृष्टीकोनातून बहानारी दृष्टी
त्यांना लाभली होती. परंतु त्याबरोबरच राजकारणाचा
व्यवहार ही ते उत्तम रीतीने ओळखत व चातुर्याने
चालवू शकत होते. म्हणून त्यांनी मिळवलेले गौरवा-
स्पद स्थान तर प्रसिद्धच होत त्यामुळे येणाऱ्या अडचणी
वा संकटातून त्यांचे व्यक्तिमत्त्व अधिकच उंचावत गेले
यशवंतरावजी अगदी मोडकेच पण महत्त्वाचे शब्द
वापरत असत थोडेच पण विचार प्रवर्तक बोलत. हे
प्रसिद्धच होते. आजही एक राष्ट्रीयत्ववाला वळकटी
आणण्यासाठी मानवतेचाच आश्रम करावा लागतो.
राष्ट्राचे ऐक्य अबाधित राखण्याचे अखंडकार्य संकट-
काळात यशवंत नीतीच करेल. हे पावलोपावली आपल्या
यशवंतरावांच्या जीवन सरितेकडे पहाता प्रत्ययास
येते. आपण भाऊ भाऊ आहो, या देशातील प्रत्येक

मनुष्य दुसऱ्याचा भाऊ ही एक मूळ गोष्ट या देशा-
तल्या राजकारणातून ज्या क्षणी नाहीशी होईल, त्या
क्षणी या देशातले स्वातंत्र्य, या देशातले राष्ट्रपण, या
देशातले मोठेपण, या देशातला गौरव, या देशातले
तेज, या देशातील सर्व काही एका क्षणामध्ये गुप्त
झाल्यासारखे डोळ्यांपुढून दूर होईल. ही या देशातील
राजकारणातील महत्वाची गोष्ट आहे. स्वातंत्र्य मिळ-
वण्याच्या पाठीमागची मूलभूत भावना जर कोणती
असेल तर हिंदुस्थानच्या स्वातंत्र्याचा जो इमला तुम्ही
आम्ही तुमच्या आमच्या देशात जो रोवलेला आहे त्या
इमत्याचा पहिला दगड जर कोणता असेल तर तो
तुम्ही आम्ही. या देशात सगळे लोक भाऊ भाऊ आहेत.
हा आहे. असे यशवंतरावजी स्वातंत्र्याची मूलभूत
भावना व्यक्त करताना म्हणाले होते. देशाला मोठे
करावयाचे हे ते ध्येय आणि त्याचे साधन आपले हे
राज्य आहे या महान माणसाचे हे विचार घनच
हिंदुस्थानला तारणारे होते. म्हणूनच यशवंतराव हे
लोक माणसांच्या हृदय सिंहासनावर आरूढ झाले होते.
म्हणून लोकांना आपला मानणारा व लोकांनी आपला
मानलेला हा लोकनायक महादजी शिंदे च्यानंतर
यशवंतरावच होय.

इंद्रधनुष्य आकाशाच्या माथ्यापासून मातीपर्यंत
नतमस्तक होते त्याप्रमाणे भारताचे नूतन पंतप्रधान
राजीव गांधी नतमस्तक झाले. म्हणजेच दिल्ली
ही प्रसंगी महाराष्ट्रासमोर झुकली. केवळ या
कृष्णाकाठच्या राजहंसाने निर्माण केलेल्या सुसंस्कृत-
पणामुळे नि ठोस विचार सरणीने हा राजहंस ग्रुणग्राही
सुसंस्कृत साहित्यप्रेमी, रक्षिक ज्ञानलालसा असलेला
अप्रतीम ख्याती मिळवलेला अंतःकरणाचा जिव्हाळा,
हेतूचा शुद्धपणा, अकृत्रीभ प्रेम, राष्ट्रावर करणारा हा
राष्ट्रनेता विशाल दृष्टीचा कुशल संघटक आदर्श संयमी
महाराष्ट्राचे भूषण चरित्र्य संपन्न, नैतिक अधिष्ठान
देशाभिमानी अजाण शत्रू, बहुजनांचा कैवारी सह्याद्री
कोसळला आणि महाराष्ट्र पोरका झाला. विशंसेने देऊ
तितकी थोडकीच वाटावीत. १९५६ ते १९६९ त्यांच्या
भरघोस यशाचा काळखंड यमुनातीर जीवनास सुरवात
झाली. दिनांक २५-११-१९८४ रोजी त्यांनी यमुना
तीरावरच आपला देह ठेवला.

जन्म कृष्णा काठावर तर निधन यमुना तिरावर

नियतीचा खेळ हा सारा पण या खेळात जणू काय
हिमालयाच्या हाकेला त्यांच्या रुपाने सह्याद्री धावला.

राष्ट्रासाठी जन्मला, राष्ट्रासाठी जगला आणि
राष्ट्रासाठी संपला.

“जन पलभर म्हणतील हाय हाय.
मी जाता राहिल काय काय ”

आणि म्हणूनच त्यांनी असंख्य वारसदार
आपल्या विचार निर्णय, कृती, मार्ग यातून घडवले
म्हणून मला वाटते की त्यांच्या वावरीत त्यांचे विचार

“राखिले वारसदार झिजवतील काया
झिजतील मनोरथ तुमचे पूर्ण कराया ”

त्यांचे वारसदार हे नावाडी आहेत. ते स्वतः बुडत्या
जहाजाबरोबर बुडवून घेणारे कर्णधार होते. म्हणूनच
बुडता देश संकट काळात वाचविणाऱ्या आमच्या-
सारख्या नावाड्यांच्या पिढ्या त्यांनी निर्माण केल्या.
सामान्यातून असामान्य झालेला असामान्य होवूनही
सामान्य माणसांचे डोळ्यांतील अश्रू पुसणारा हा दीन
दलितांचा कैवारी म्हणूनच काळाच्या घोड्यावर लगाम
खेचून टाच मारून राष्ट्राचं पुरुषत्व वेळोवेळी सिद्ध
केलं आणि पुरषोत्तम ठरला. स्वाभिमानाचे बाळकडू
जन्मा घालून २० व्या शतकातील निर्माण होणाऱ्या
समस्यांना सामोरे जाण्यासाठी आव्हानात्मक शक्ती
निर्माण करणारा हा महामानव काळाने आपल्यातून
हिरावून नेला. तरी त्यांनी दिलेली यशवंत नीतीच
उद्याचा हिंदुस्थान तारू शकेल यात संदेह नाही.

“चटका !”

— सागर नाडगोंडे : एफ. वाय. वी. कॉम.

आयुष्यांत एकदाही चटका बसला नाही असे सांगणारा माणूस क्वचित सापडेल. तव्यावर पोळी भाजताना कधीच चटका बसला नाही असे सांगणारी एक तरी स्त्री असेल का ? आणि पुरुषांची बोट्टेही चटक्याशिवाय राहिलेली आहेत असे नाही. शेकोटी-जवळ बसून उगीचच बोटाने विस्तव इकडून तिकडे करताना किती पुरुष चटक्याशिवाय सहीसलामत सुटले आहेत ? सिगारेट किवा विड्या फुंकणाऱ्या माणसांती 'आम्हाला कधीच चटका बसला नाही' असे कितीही सांगितले तरी त्यावर माझा विश्वासच बसणार नाही. मित्रांशी गप्पा मारीत असता किंवा एखाद्या विचारात तल्लीन झाले असता हातातील सिगारेटचे भान न राहून ती बोटोपर्यंत जळत यावी व नंतर चटका बसताच सावध व्हावे हा अनुभव घुमपान करणाऱ्यांना काही नवीन नाही. कामकरी वर्ग उन्हातान्हातून काम करीत असता त्याच्या शरीराला नेहमीच चटके बसत असतात आपल्या अनेक मुखसोयी कामकाऱ्यांना बसणाऱ्या चटक्यापासूनच निर्माण होत असतात हे नाकवूल करून चालणार नाही.

परंतु विस्तवानेच चटका बसतो असे नाही. शारीरिक चटक्याप्रमाणे मानसिक चटकेही लागतात कधी कधी. कवी कल्पनेप्रमाणे विरह हा मानसिक दुःखाचा राजा आहे; विरह म्हणजे दुसरे तिसरे काही नसून एक प्रकारचा चटकाच ! दुष्यंत राजाने खून म्हणून दिलेली अंगठी जवळ बाळगून शकुंतला नव्हती का दुःख करीत ? दुष्यंताचा विरह तिला असह्य झाला होता. परंतु या 'असह्य'तेचे कारण देखील दुष्यंताच्या पहील्या दृष्टीक्षेपाच्या चटक्यांत नव्हते असे कोण म्हणेल ? पहिल्या दृष्टीक्षेपाचा चटका काही और असतो, नाही का ?

नल-दमयंती यांच्या विरह दुःखाचे कारणही

त्याच्या सहवासाच्या चटक्यांतच सापडेल. एकमेकांचा सहवास देखील मनाला कसा चटका लावू शकतो याचे नल-दमयंती हे एक उत्कृष्ट उदाहरण आहे. रामा-बरोबर सीताही रानावनात जायला आणि वाटेल ते कष्ट सोसायला तयार झाली याचे कारण बहुदा रामाच्या सहवासाने सीतेला लावलेला चटका हेच असावे. सहवासाच्या चटक्याचे केवढे हे सामर्थ्य !

सुंदर स्त्री पाहिल्यानंतर मनाला चटका न बसणे हे काही जीवतपणाचे लक्षण नाही. स्त्री सौंदर्याने ज्यांना चटका बसत नाही ते अरसिक, भावनाशून्य किंवा डोळे असून आंधळ्याप्रमाणे धागणारे आसावेत. सौंदर्यापासून मानसाला आनंद झाला पाहिजे; परंतु त्या सौंदर्याचा मनाला चटका बसल्याशिवाय मनसोक्त आनंद मिळणेच शक्य नाही. निसर्ग सौंदर्यापेक्षा किंवा अन्य कोणत्याही सौंदर्यापेक्षा स्त्री सौंदर्याच मनाला जास्त चटका लावू शकते व म्हणूनच सुंदर स्त्रीकडे पुनःपुन्हा पहावेसे वाटते. जे सौंदर्य चटका लावू शकते तेच सौंदर्य श्रेष्ठ. चटका लावण्याचे सामर्थ्य जितके अधिक तितकी त्या सौंदर्याची किंमत जास्त. चटका हे सौंदर्याचे भोजभाव आहे. कलीयुगातील स्त्रीयाच आपल्या सौंदर्याने पुरुषांच्या अंतःकरणांना चटके देवून घायाळ करीत आहेत असे नव्हे; तर अशा प्रकारचे दाखले पुराणांतही सापडतील व कलीयुगातील पुरुषा-प्रमाणेच सत्ययुगातील पुरुषही असेच घायाळ झालेले आहेत. सर्वसंगपरित्याग करून रानावनात तपश्चर्येसाठी गेलेल्या विश्वामित्राला मेनकेने आपल्या सौंदर्याने चटका लावला, गौतम ऋषींची पत्नी अहिल्या हिच्या सौंदर्याने इंद्राच्या मनाला चटका लागला, तर पुरुष्याला उर्वशीने चटका लावून बेजार केले. ऋषीमुनीसारख्या असामान्यांची ही दशा; मग तुम्ही आम्ही तर सामान्यमाणसेच आहोत.

जगात ज्या अनेक मोठमोठ्या लढाया झाल्या त्यापैकी कित्येकांच्या मुळांशी स्त्री सौंदर्याचा चटकाच आहे लंकेचा राजा रावण आणि अयोध्येचा राजा राम यांच्यात युद्ध होण्याला सीतेच्या सौंदर्याने रावणाला लागलेला चटकाच कारणीभूत झाला. राणा भिमदेव व अल्लाउद्दीन खिलजी यांच्यात जे घणघोर युद्ध झाले त्याचे कारण राणी पद्मिनी हिने अल्लाउद्दीनाला लावलेला चटकाच आहे. जयपूरचा राजा राजसिंग

आणि जोधपूरचा मानसिंग यांच्यात तुंबळ युद्ध व्हायला कृष्णा कुमारीच्या सौंदर्याचा चटकाच मूळ आहे आणि मुदोपसुद झगडून मेले तेहि तिलोत्तमेने लावलेल्या चटक्यामुळेच.

काव्यात चटपयाचे महत्त्व अधिक आहे. एखादे दृश्य बघून कवीच्या मनाला चटका बसतो आणि त्या चटक्याच्या वेदनेमुळेच बहारीचे काव्य जन्माला येते. एका बालकाचा मृत्यू पाहून गोविदाग्रजाना चटका बसला आणि म्हणूनच "राजहंस माझा निजला!" हे अमर काव्य निर्माण झाले. प्रेमभंग झालेल्या तरुणाची मनःस्थिती पाहून माधव ज्युलियन यांच्या मनाला चटका बसला आणि 'विरहतरंग' हे उत्कृष्ट काव्य बाहेर आले. लोकमान्य टिळकांच्या मृत्यूमुळे भा. रा. तांब्यांच्या अंतःकरणाला चटका बसला आणि-

" राजराजेश्वरा हो दयाळा
तातडी कां असे हो निघाला ? "

हे हृदय पिळवटून काढणारे आतं स्वर त्यांनी काढले.

स्त्री सौंदर्याप्रमाणे सुंदर काव्य, सुंदर लेखन, सुंदर भाषण माणसाला चटका लावते. म्हणून तेच काव्य, तेच लेखन आणि तेच भाषण पुनःपुन्हा वाचावे आणि ऐकावेसे वाटते. जे वाङ्मय माणसाच्या अतःकरणाला चटका लावू शकते आणि त्याचे मन आपणाकडे आकर्षून घेते, तेच खरे अभिजात वाङ्मय होय. शेक्सपीअर, कालोदास, संत तुकाराम, रामदास, अगरकर, तांबे माधव ज्युलियन वगैरे लेखकांच्या आणि कवींच्या लेखनात चटका लावण्याचे सामर्थ्य आहे व म्हणूनच त्यांचे वाङ्मय आपण पुन्हा पुन्हा वाचतो त्यातच एक प्रकारची अदीट गोडी असते.

परंतु सारेच चटके सुखावह व हितावह असतात असे मात्र नाही. काही चटके दुःखदायक होण्याचाही संभव असतो. एखाद्यावर विदवास ठेवून आपण त्याला उसने पैसे द्यावे आणि त्याने पुन्हा तोंडही दाखवू नये, किंवा ज्याला मित्र म्हणून मानले तो अखेर शत्रू ठरला म्हणजे मनाला जो चटका बसतो तो दुःखदायक नसतो असे कोण म्हणेल आणि अशा प्रकारे दुघाने तोंडाला चटका बसला की ताकही आपण फुंकूनच पिण्याचे ठरवतो, नाही का ?

ते. काहीही असले मानवी जीवनात चटक्याला अत्यंत महत्त्वाचे स्थान आहे हे नक्की. ज्याने कोणत्याच प्रकारचा चटका अनुभवला नाही तो आयुष्यातील एका अत्यंत सुंदर अनुभवाला मुकला असेच मी म्हणतो. मनुष्यत्व येण्यासाठी अनुभवांच्या चटक्यांची अत्यंत आवश्यकता आहे. अनुभवांचे चटके बसल्या-नंतरच माणूस शहाणा आणि व्यवहारी होतो, नाही का ?

भूमितीतील एक पत्र

मु. पो. समांतर रेषा

ता. लंबातर जि. परिमिती

प्रिय व्यासपंत यांना,

स. न. वि. वि.

परवाच बहुभूजाकृतीचे पत्र आले इकडे 'वर्तुळाबाई' बऱ्या आहेत. काळजी नसावी. चार दिवस झाले विषमभूज चौकोणांचे लघुकोण येऊन गेले चौरसाकडून असे कळाले की समभूज चौकोणाची तब्बेत बिघडली आहे. त्यासाठी डॉ. त्रिकोण यांना बोलावून योग्य तो उपचार करावा. त्यातूनही बरे न वाटल्यास कोणमापकाचा रस काढून पिण्यास द्यावा. योग्य तो उपचार करावा असे डॉ. दंडगोल सांगतात त्यामुळे प्रकृती सुधारेल. त्यांच्या आई वर्तुळाबाई बऱ्या आहेत. बिंदू, रेषा, व कंस यांना आशीर्वाद व छोट्या त्रिजेला गोड गोड पापा.

कळावे

आपला

परीघ

रचना : सुरेश शिवाजी शिंदे

बी. ए. भाग २

“ नोकरी ”

- सुरेश आ. कोकीतकर : बी. कॉम. ३.

माणसांच्या जीवनाला उपमा देण्यासाठी अनेक साहित्यिकांच्या लेखन्या बोधट झाल्या. अनेकांनी अनेक उपमात मानवी जीवन रेखाटलं. कोणाच्या मते प्रेमाचा सागर, कोणाच्या मते दुःखाचे वैराण वाळवंट, तर कांहीच्या मते जीवन म्हणजे पाण्यावरचा बूडबूडा. मला तरी वाटतं माणसाचं जीवन म्हणजे हिंदोळ्याचा वाचून झुलायचं, वाऱ्याच्या गतीनं डोलायचं, पावसाच्या पाण्यावर वाढायचं, पाराच्या कडेलाही रहायचं तर काही वेळा परसातील माठाच्या पाण्यावरसुद्धा अनेक रुपात फुलझाडासारखे फुलायचं. कांहीच्या जीवनात गुलाब फुलतात, कांहीच्या जीवनात धोतरे. कांहीच्या रुपावर फुलपाखरे तर कांहीच्या रुपावर भुंगे भुणभुणतात. दोष रुपाचा नसतो, दोष गुणाचा नसतो तर दोष असतो आंधळ्या मनाचा.

कॉलेजमधलं गुलाबी आयुष्य डिग्रोच्या पोचपावतीनं संपुष्टात आलं आणि विजय एखदाचा मान्यता प्राप्त सुशिक्षित बंकार झाला गावातल्या लोकांनीही विजयच्या शैक्षणिक कामगिरीबद्दल गोडवे गाऊन त्याच्या कर्तृत्वाची पोचपावती दिली. आणि असा हा विजय दुसऱ्या दिवसापासूनच शिक्षण संस्था चालक संचालकाचे उंबरठे झिजवू लागला. विजय तसा एकदम सरळ माणूस. नाकासमोर पाहून सरळ चालणारा, रस्त्यातील कुऱ्याचीही दखल न घेणारा पण ते न चावेल याची दखता घेणारा निरुपद्रवी प्राणी. पण नियतीचे फेरे कुणालाही चुकत नसतात हेच खरे, निदान या विजयच्या बाबतीत तरी नक्कीच खरे.

विजय प्रत्येक ठिकाणी नोकरी मागून थकला. तो उदास झाला. खरं म्हणजे १५ वर्षांच्या तपश्चर्येनंतर विजयला त्याचे फळ मिळण आवश्यक होतं, पण नाही. विजयने समाजाकडं कोल्हाच्याच्या नजरेनं पाहिलं. त्याला दोन भाग पडलेले पहायला मिळाले. एक उजवा

आणि दुसरा डावा. त्यामधोमध तो स्वतः स्वर्ग नरकाच्यामध्ये लोंबकळणाऱ्या त्रिशंकूसारखी विजयची दशा झाली किनारा तर दूर होता आणि विजयचं कुटुंब मात्र दारिद्र्याच्या समुद्रात बुडत होतं विजयची म्हातारी आई रोज उभ्या मारुतीला साकडं घालत होती. घरघरत्या हातांनी रोज त्याला रुईची माळ आणित होती.

गावातले आण्णा विजयची हालत बघत होते. विजय दररोज त्यांच्या घरी जात होता. वाह्यजानासाठी आणि कोठे एखादी जाहिरात येते का हे पाहण्यासाठी वर्तमान पत्र वाचण्याच्या निमित्ताने आल्या गावात एकच वर्तमान पत्र तेही आण्णाच्या घरी. त्यामुळे त्यांना मान होता. दिसली जाहिरात की टाकला अजं असा विजयचा सपाटा चालू होता.

असाच एक दिवस. विजय आण्णाच्या ओसरीवर वर्तमान पत्राची वाट पहात बसला होता. सूर्याची सहस्र सुवर्णकिरणे हळुवार स्पर्शाने घरतीला गोंजारत होती. आण्णांनी दिवाणखान्यातून ओसरीवर हिरोसारखी एंट्री घेतली. अन् ते झोपाळ्यावर हलकेच टेकून लहानसा झोका घेतला. झोपाळ्याच्या करकरीने विजयचे लक्ष आण्णांकडे गेले. हातात शंभराची नोट नाचवीत त्यांनी फर्मान सोडलं, 'पन्नास एक माळ घेऊन येरं विजय, एखदाचा बार उडवून देऊया.'

'कशाबद्दल आण्णा बार उडवायचा?' विजय.

'आरं, देसायाच्या इर्षेवर गावात गावात दुसरी शाळेची परवानगी आणली न्हव का. रातच्याला येळ झाला म्हणून आता फटाक्या उडवायच्या त्याबी उजेडात, आम्ही काय सोडतो व्हय?' तसा विजय फटाक्या आणावयास गेला.

फटाक्याच्या कडाक्यातच गावात नवीन शाळा स्थापन झाली, मारुतीच्या देवळात पहिला वर्ग भरला. विजयला आण्णांनी शाळेचा मास्तर अधिक हेडमास्तर करून टाकला. आण्णा म्हणजे देवमाणूस. विजयच्या आईची विणवणी उभ्या मारुतीनं नाही तरी आण्णांनी एकली होती अन् त्यांच्यामुळं विजयला नोकरी लागली होती. मानघनावर विजय हातात छडी घेऊन पाचपंचवीस मुलांना विद्यादानाचं पवित्र काम करू लागला.

पंधरवड्यात शाळेच्या उद्घाटनाला मंत्री येणार ही नवी बातमी आण्णांनी आणली. आण्णा आता प्रत्येक कामात विजयचा सल्ला घेऊ लागले. विजय सुद्धा आता बराच व्यवहारी झाला होता. गावातील बरीच उनाड पोरं शाळेच्या पटावर नावानिशी दाखल करण्याची घाडसी योजना त्यानं पार पाडली. त्यामूळं शाळेचा पट पंचवीसवरून सत्तरावर गेला. मंत्री खूष होणार होते. लवकरच शाळेला ग्रँट देतील या आशेची पालवी आण्णांच्या बोडक्या बुंध्यावर फुटली. विजय आता कंबर कसून कामाला लागला होता. कार्यक्रमाची जोरदार तयारी चालू झाली. शैक्षणिक मंडळात मळघावरील काम करणाऱ्या गडघांची नावं घालून आण्णांनी संस्था घरात ठेवली हे विजयला पण हेड-मास्तर पद काही वाईट नव्हतं. परवानगी देणाऱ्या मंत्र्याच्या मेळाव्याला, सभेला विजय कार्यकर्ता, आण्णांचा माणूस म्हणून हजर रहात होता. त्यावेळी त्या नवीन शाळेला सुट्टी मिळत असे. विजय आता पुढारी झाला होता. गावात चार लोकांवर त्याचं वजन पडत होतं विजय हवेत चालला होता. हवेतूनच बोलत होता, डोलत होता.

मंत्री महाशय येण्याची तारीख निश्चित झाली आणि प्रथम सोसायटीच्या इमारतीचं ते उद्घाटन करणार ही बातमी विजयनं आण्णांच्या कानावर घातली तसं आण्णांनी तांडव नृत्य सुरू केलं. त्यांनी विजयला हुकूम सोडला. 'कोणत्याही परिस्थितीत सोसायटीच्या इमारतीचं उद्घाटन होणार नाही अस काही तरी करू पाहिजे तेवढा खर्च येऊ देत.'

विजयनं आज्ञाधारकासारखी मान हालवली.

'अरे फक्त मान हलवू नकोस, लाग कामाला. पाहिजे तर त्यांनी दुसरा मंत्री आणू देत. नाही तरी मंत्री हे उद्घाटनासाठीच असल्यात.'

विजय कोड्यात पडला होता. कार्यक्रम निश्चित झाला होता. तो आता बदलणे अशक्य होतं, विरोधक सोसायटीवाल्यांनी फार दिवसांपासून मंत्र्याला बिनबणो केली होती. आण्णांच्या 'मी'पणाचीही त्याला माहिती होती. अखेर आण्णा व विजय मंत्र्याच्या खाजगी सहाय्यकाकडं गेले. त्यांनी स्पष्ट नकार दिला. परंतु रोगावरचं औषध खिशात भरल्यानंतर मात्र उद्घाट-

नाच्या कार्यक्रमात बदल करून सोसायटीऐवजी शाळेचं उद्घाटन आधी ठेवलं. आण्णांनी नाराजीनं तहाच्या अटी मान्य केल्या. आण्णा व विजय बाजी मारत्याच्या अमुरी आनंदात गावी परतले,

शाळेच्या उद्घाटनाला फार मोठा खर्च केला. आसपासच्या चार गावचे लोक विजयने जमविले. सभा घेतली, हायस्कूलचं उद्घाटन झालं. विजयनं सभेत भाषण केलं. विरोधकावर टीका करून टाळ्या घेतल्या. आण्णांचा गौरव गाऊन सभा जिकली.

वर्तमानात सत्यता असते, भविष्यात आशा तर भूतकाळात दडलेलं असतं भयाण सत्य. कारुण्यानं दाटलेलं सत्य आशा निराशेनं लगडलेल्या जीवन वृक्षाला वर्तमान वारे बेजार करतात. यशाचे पोवाडे ऐकायला एखाद्या झलकेसारखे अभिमानाने छाती फुगण्याआधीच पराभवाच्या मुडद्यांचे किचाळणे कानावर पडते.

सभा आठवीत विजय शून्यात नजर रोखून आण्णांच्या ओसरीवर बसला होता. त्यानं सभा जिकली पण त्याच रात्री त्याची झोपडी पेटली. नव्हे पेटवली. त्याच्या वृद्ध बापाची कुडी त्यातच खाक झाली. त्याच्या म्हातान्या आईचा आक्रोश त्याचं कान बघीर करून गेला. त्याच्या म्हातान्या आईचा चेहरा शोकानं निस्तेज झाला होता, उभ्या मारुतीला काही दिवसापूर्वी अपिलेल्या रुईच्या रसहीन माळेसारखा.

“ म्या यमराज पाहिला ”

— क. वा. नावेंकर : बी. ए. भाग २

एखाद्या खाटकानं बोकडाला जितक्या निर्दयतेनं खाटीकखान्याकडं ओढत न्यावं तद्वतच तो मला पाश लावून ओढत होता. बरं न्यायचंच तर चांगला मागं सोडून अरण्यांतून, कडेकपाऱ्यांतून न्यायची कांहीच गरज नव्हती. आता तो माझा प्राणच न्यायला आलाय म्हणजे त्याला माझ्या जिवाची काय पर्वा. अहो, उभ्या जिदगीत माझ्या कॉलरला हात लावायची कुणाची हिम्मत झाली नाही अशा मला चक्क त्यानं दोरी बांधून ओढत न्यावं ? त्या आडदांडापुढं माझं कांहीच चालत नव्हतं हो. बाकी आणखी चार-पाच महिण्यांनी आला असता तर मी त्याच्या हाडाची रांगोळीच केली असती. कराटे क्लासला नाव लावून आता कुठं पंधरा दिवस झाले होते.

‘अहो, तुम्ही कोण ?’ नोकरास आदरार्थी बोल- वायची माझी हो पहिलीच वेळ होती.

‘मला नाही ओळखलंत ?’ त्याने पिवळे सुळे दाखवत हसून उलट मलाच विचारले.

‘कोण, हॉटेल यमदूतचे मालक की काय ?’

आमच्या गावच्या यमदूत रेस्टारंटचा मालक असाच काळाकभिन्न अन् घिप्पाड होता. (आणि सहा महिण्याची उधारी राहिली होती म्हणून दात खाऊनही होता.)

‘नाही, खुद्द यमदूत’ तो दरड कोमळत्यासारखा हसला.

‘आं ! पण मला कुठं नेताय ?’ माझ्या डोळ्यांचा- समोरं सिंहाच्या जबड्यात शेळीची मान असलेले चित्र उमटले.

‘यमराजाकडं, त्यांच्या आज्ञेवरून मी तुम्हाला नेत आहे’

‘काही महत्वाचं काम आहे ?’ माझा बावळट प्रश्न.

‘होय, तुमच्यावाचून तिथं अडलय’ तो यमदूत तिरसटासारखा बोलला.

‘इथलं तुमचं जीवनकार्य संपलं आहे.’

त्याच्या या बोलण्यानं माझं अवसानच संपलं. मी उसनं अवसान आणून बोलण्याचा प्रयत्न करू लागलो.

‘तुम्ही कोणाला नेताय याची कल्पना तरी आहे तुम्हाला ?’ मी मनातल्या मनात ‘मी कोण’ ते ठरवू लागलो.

‘चांगली कल्पना आहे’ त्यानं मला तांदळातल्या भातकुटासारखं उचललं.

‘अहो, माझ्यासारख्या सभ्य आणि प्रतिष्ठित माणसाला नेणार ?’ मी त्याच्या गोंडस (?) तोंडाकडं पहात विचारलं.

‘हां’

‘माझी येथ्याची कांहीच तक्रार नाही हो. परंतु माझ्या विरहानं मागच्या मंडळीना किती दुःख होईल याची तुम्हाला काय कल्पना.’

खरंच त्यांच्या काळजीने माझ्या नाकाडोळ्यात पाणी आले.

‘कां S S S ही दुःख होणार नाही. उलट गल्ली- तल्या तरण्या पोरी सुटकेचा श्वास सोडतील. त्यांचे आईवडील सुखानं दोन घास खातील.’ यमदूत मुर्खा- सारखे बडबडले. (च्यायला, माझ्या नावाचा डंका यमराजापर्यंत पोहोचलाय वाटतं)

‘अहो, तुमची काही तरी गफलत होतिय. माझ्याच नावाचा दुसरा एक माणूस आमच्या गावात आहे’ माझा शेवटचा निर्वाणीचा उपाय.

‘काही गफलत नाही. आम्ही माणसं अचूक ओळखतो’ यमदूत बोलले.

‘चित्रगुप्तानं देशी मारली असलं माझं रेकॉर्ड लिहिताना प्रत्यक्ष पहावं अन् मग दोष द्यावा.’ आता मीही हातघाईवर आलो होतो.

'आता मृत्यूशिवाय सुटका नाही' यमदूतानं शेवटी सांगून सोडलं.

मी मुळचा तसा पाणी असलं तिथं लाय मार-
णारा, सारी लाय मारीन तिथं पाणी काढणारा माणूस.
(परवाचा हिरण्यकेशीचा पूर, माझ्याच लायेचा प्रताप)
पण आता मला दरदरून घाम फुटला. खरंच मला
भीती वाटू लागली. मी सारखा मागे वळून वळून
पहात होतो. मला सत्यवानाची आठवण झाली. सत्य-
वानालाही यमराज असेच नेत असावेन त्यावेळी त्याची
पत्नी सावित्री त्याचा प्राण वाचविण्यासाठी मागून
जात असावी. मलाही यातून सोडविण्यासाठी वामणाची
मिनी येईल असं वाटत होतं. मिनीशी माझं लग्न झालं
नव्हतं, पण तिच्या खडूस बापाचं मत आणि मन परि-
वर्तन झाल तर होण्याची शक्यता मात्र होती. दोन
वर्षांपासून मी तिच्यावर प्रेम करीत होतो. कदाचित
तो गृहपाठ लिहीत असेल त्यामुळे तिचे माझ्याकडे
लक्ष नसेल म्हणून मी मोठ्याने ओरडलो.

मी ओरडलो तसा यमदूताने दोरीला जोराचा
हिसका दिला. अन् त्या हिसक्याने मी साष्टांग दंडवतच
घातला. मी एका काळ्याकभिन्न मूर्तीच्या पायावर होके
ठेवल्याचे मला जाणवले. वर पाहतो तर काळीकुट्ट
वेस्टइंडीज आकृती. तिच्या टेबलावर किंवा मागे
नावाची पाटी नसतानाही ती आकृती म्हणजे खुद्द
यमराज असल्याचे तात्काळ ओळखले.

यमराजांनी मला पाहताच एक विकट हास्य
केले. 'हळूच, मला एकट्यालाच ऐकू यायचं असेल
तर एवढ्या मोठ्याने ह्मायचं काही कारण नाही.
माझं दोन्ही कान चांगले शाबूत आहेत.' मी यमरा-
जांना सूचना दिली.

'चूप' यमराजांच्या आवाजाचे प्रतिध्वनी एको-
फोनिक साऊंडसारखे उमटले.

मी भीतभीत म्हणालो, हे बघा यमराजसाहेब-'
'ए, साहेब कुणाला म्हणतोस ? माझी कुठल्या स्टेनोशी
भानगड नाही की, स्वतः उधिरा येऊन मी सहकाऱ्यावर
कर्घा डाफरलो नाही तरीही मला साहेब म्हणतोस ?'

यमराजांच्या या सडेतोड उत्तरानं मी चांगलाच
चरकलो.

'माफ करा मिस्टर यमराज'

'शट अप' आँ ! यमराजांचा जन्म इंग्लंडमध्ये
झाला की काय ?

'परत आगाऊपणा, मी कोणाचाही मिस्टर नाही.'

एवढ्या आडदांड माणसावर ब्रम्हचर्याची पाळी
यावी याचं खरंच मला वाईट वाटलं.

'बरं हं बघा यमाजी' मी चेहऱ्यावर जास्तीत
जास्त गांभीर्य आणून म्हणालो.

'मी गरीब असलो तरी स्वामिमानी माणूस आहे
माझ्या इकडच्या दौऱ्यानं आख्या गावावरच काय,
देशावर दुःखाची अवकळा पसरली असेल.' 'त्यांतलं
काहीही खरं नाही.' माझा मुद्दा खोडताना यमराज
म्हणाले, 'उलट सारी मजेत आहेत पहा वाटल्यास'

यमानं माझ्या डोळ्यावरून हात फिरवला अन्
खाली पहायला सांगितले.

मी खाली पाहिलं अन् मला घक्काच बसला.
अहो, सगळी मजेत होती. कुणालाच कशाचं सोयरसुतक
नव्हतं अगदी घरच्यांनाही घरच जाऊ द्या हो पण मी
जिच्यावर जीवाच्या पलिकडं प्रेम केलं ती वामणाची
मीनी, ती तरी दुखानं विव्हल व्हावी की नाही ?
नाहीच हो. साली हातात आईस्कीम घेऊन लोहाराच्या
संज्यावरोबर हिरोचं पोस्टर बघत उभी होती असं
आहे बघा माणसाचं पुढं एक अन् मागं एक, मला
दुःखाच्या भरात आत्महत्या करावीशी वाटली. जाऊ
द्या. एकेकाचं बघून घेतो.

यमानं डोळ्यावरून हात फिरवला तसे मला
खाली फक्त डगच दिसू लागले.

'हे बघा यमराज, तुम्ही काहीही करा पण मला
सोडाच' आता मी यमराजाजवळ वशीला लावू
लागलो.

'ते आता अशक्य' त्यांनी माझा वशीला धुडका-
वून लावला.

'तुम्हाला काय घ्यायचं असेल ते घ्या. पण मला
सोडाच असे म्हणून मी खिशातील पाच हजार रुप-
याच्या नोटांचं बंडल त्यांच्यापुढे धरले.

मला माहीत होते की, जे मरताना सोबत संपत्ती नेत नाहीत ते कधीच परत येत नाहीत. मला परत यायचं होतं. पण झालं उलटच. त्यांनी त्या मोटा पंतल्या अन् अग्नीकुंडात टाकल्या.

'तुला काय वाटलं ? पृथ्वीवरची लाच खायची पद्धत इथंही आहे ? इथं आमीष दाखवून कोणतीही कामं होत नसतात. इथं फक्त सत्यालाच किंमत असते.

बाहू रे सत्याची किंमत करणारे. माझ्यासारख्या प्रतिष्ठीत कमीतकमी खोटं बोलणाऱ्या, कमीतकमी पैशाची अफरातफर करणाऱ्या सभ्य माणसाची हीच का त्यांनी किंमत केली म्हणे सत्याला किंमत असते. अहो, सत्यमेव जळते ही आताची स्थिती आहे.

'यमाजीपंत तुमचा व्लार्क चित्रगुप्त यांची कांही तरी गैर समजूत झालेली दिसते. मला माझ्या सात्या-वरचं अकाऊंट बघायची परवानगी द्यावी.'

'अं हं, ते काही साधं सुध्द अकाऊंट नाही. तुझ्या सारख्या फालतू माणसाला दाखवायला.' यमानं माझा भाव चाळीस पैसे किलो इतका उतरवला.

'नव्हे हो, हल्ली तिकडं नको त्या अफवा येत आहेत म्हणून म्हटलं.'

'अफवा ?' आणि त्या आमच्याविषयी ?' रागानं यमराजांच्या चेहऱ्याचा आकार यवतमाळ जिल्ह्या-सारखा झाला

'तुमच्याविषयी नव्हे, चित्रगुप्ताविषयी.'

'त्या कोणत्या ?'

'नाही म्हणजे- त्या खोट्याही असतील.' रागा-वलेल्या यमराजांच्या चेहऱ्याकडे पहायचे मला घाडस होईना.

'आधी त्या कोणत्या सांग' यमराज गरजले.

'अं, तिकडं चर्चा चालू आहे की, चित्रगुप्ताचं रिटायर व्हायचं वय होऊनही त्यांना रिटायर होता येत नाही किंवा पेन्शनही मिळत नाही तेव्हा कामाच्या त्रासाला वंतागून चित्रगुप्त ब्रांडी' देशी, गावठी जे कांही मिळेल ते डोसतात आणि त्या नशेत - - -'

माझं वाक्य पूर्ण व्हायच्या आतच यमराजानी

अशी काही किक् मारली म्हणता की. मी इंग्लीश सुपरमनसारखा हवेतून दरवाजा मोडून नरकाच्या खोलीत येऊन पडलो. थोडा वेळ मला काहीच समजले नाही. चांगला अर्धा ताम गेल्यानंतर मला कोपण्यात आमचे सर दिमले 'पोवार सर, तुम्ही इथं कसे ? मला आश्चर्य वाटले 'इथंच आहे की'

'केव्हापासून' माझ्यासारख्याच त्यांचीही गत झाल्याने मला अपेक्षाभंगाचे दुःख झाले.

'एक महिना झाला की'

'पण तुम्हाला इथं आणण्याचे कारण काय ?' आता मला यमराज अॅण्ड कंपनीचा अतिशय राग आला होता.

'अरे ऑपरेशन व्हायचं होतं'

'ऑपरेशन ? आणि इथं या नरकात ?' मी चित्कारलो.

'अरे काय बडबडतोस ? हे हॉस्पिटल आहे. तामभरपासून तू बेशुद्ध होतास तुला माही आहे ?'

'नाही' मी प्रांजळपणे कबूल केले.

'मघापासून बघतो आहे. बुशुद्धावस्थेत नको नको ते बडबडतो आहेस. यमराज काय यमाजी काय, चित्रगुप्त काय, थोडा शांत रहा तुझ्या घरी कळवलं आहे. थोड्याच वेळात घरची मंडळी येतील'

तरी म्हटलं मी नरकात कसा जाईन. आता मला आठवलं-

टिळकपथवरील पोष्टाच्या कॉन्वेयर मी कुणाची तरी (?) वाट पहात उभा होतो. अन् एका साल्यानं त्या बेलबॉटमवाल्या कॉलेजकुमारीला पहायच्या नादात मला स्कुटरनं घडक दिली. मग त्यापुढचा अंक मुरू झाला.

मी माझ्या अवताराकडं पाहिलं. गळघात हात अडकवला होता. डोक्याला बांधलेल्या भल्यामोठ्या भोंडेजमुळं मी ईस्त्रायलच्या महाराजासारखा दिसत होतो.

पण, मी ठरवलं. मिनीशी कधी कधी बोलायचं नाही. (नाही तरी प्रत्येक वेळी मीच तिच्याशी बोलत होतो) माझं तिच्यावर प्रेम असलं तरी ते वनवे ट्रॅफिक

सारखं होतं. तिचं माझ्यावर नव्हतंच मुळी. वर्गातील कार्टीही मला 'एक हाथसे ताली बजाव' म्हणून चिडवत होती.

तेवढ्यात जोश्याचा श्रीधर आला, (वय वर्षे ७ फक्त) त्याचा भाऊ हॉस्पिटलमध्ये कंपाऊंडर आहे. श्रीधर माझ्या खोलीत आला अन् म्हणाला, 'तू बेशुद्ध पडलास हे समजल्यापासून आमची रेखाताई सारखी रडत होती. सकाळपासून ती जेवली नाही. मग्मी विचारताना मला भूक नाही म्हणायची.'

माझ्या अंगावरून मोरपीस फिरवल्यासारखं झालं. (श्रीधरचा पापा घ्यावासा वाटला पण माझा नाईलाज झाला. मला उठता येत नव्हतं.) तरीच रस्त्यात, वर्गात रेखी मजकडे पाहून हसायची. ती जर मला

एका गोष्टीनं बोलली असती तर माझ्या विरहाचं एवढं दुःख तिला भोगावं लागलं नसतं. मी ही उगाचचं पदरचं सोडून पळत्यापाठी लागलो होतो. तसं पाहिलं तर रेखी मीनीपेक्षा कितीतरी सरस होती. मीनी जरी रेखीपेक्षा उजळ असली तरी तिच्या अतिगोरेपणामुळं ती रंग चाललेल्या मूर्तीसारखी दिसत होती. तरीही ती मला आवडायची. म्हणतात ना, 'मुहवत हुअी मेंडकसे तो पद्मिनी क्या चीज है'

आता माझा मोर्चा अर्थातच मीनीकडून रेखीकडे.

एक अपूर्व योगायोग

अ. नं.	योगायोगाच्या घटना	अब्राहम लिंकन	जॉन केनेडी
१	निवडणूकीस निवडून आल्याचे वर्ष	१८४६	१९४६
२	अध्यक्षपदी निवड	१८६०	१९६०
३	मारेकन्याचे नाव	जॉन निक्लेस बुच	ली हार्वे ओस्वाड
४	मारेकन्याचा जन्म	१८३९	१९३९
५	मारेकन्याचा मृत्यू	खटल्यापूर्वी दुसऱ्या मारेकन्याने गोळी घातली	खटल्यापूर्वी दुसऱ्या मारेकन्याने गोळी घातली
६	अध्यक्षांच्या खुनाचा दिवस	शुक्रवार	शुक्रवार
७	सचिवाचे नाव	केनेडी	लिंकन

संकलक :- मांगले रामचंद्र विष्णू
बी. कॉम. भाग २ (अ)

“ काळजाचा तुकडा ”

- गणपती वि. साळोखे : १२ वी आर्ट्स

मेघा S S S S

जीवाच्या आकान्तानं तात्याबांनं हंबरडा मारा. पण स्वयं. मेघाचा मृतदेह क्षणाक्षणाला प्रेत्यैक लाटेबरोबर दूर जात होता अन् तात्या हातास होऊन फाटल्या नजरेने तीजकडे पहात होता. त्याच्या डोळ्यांतून अश्रूधारा वहात होत्या. समोर कायम संधपण वाहणाऱ्या कृष्णानदीने आज भयंकर उग्र रूप धारण केले होते. तिच्या त्या अथांग पात्रात मेघाचा मृत देह लाटेबरोबर हेलकावत जात होता.

मेघा ही तात्याबा पाटलाची एकुलती एक लाडकी लेकर. सुखात वाढलेली. तात्याबा पाटलाची नदीकाठी बागाईत जमीन होती, त्याची पत्नी अनुसया व एक गडी माणूस शेतीचो कामे पहात असत. त्यांचा सुखाचा संसार होता. त्या सुखी संसाराचे प्रतीक म्हणून त्यांना एक कन्यारत्न झाले होते आणि हीच ती मेघा. पण मेघाच्या जन्मानंतर अनुसयाला टी. वी. झाल्याने डॉक्टरांच्या सल्ल्याने त्या दोघांनी दुसरे अपत्य होऊ न देण्याचा यत्न केला.

मेघा, वृषी वर्षाची गोड मुलगी. क्षमाशील, प्रेमळ अंतःकरणाची, सुन्दर, डोलदार वाध्याची होती. पहाता क्षणीच कोणाचेही लक्ष तिच्याकडे वेधत असे. आपल्या लाडक्या लेकीचो हास म्हणून तात्याबांनं तिला कॉलेजात पाठवली. ती ज्या कॉलेजमध्ये शिकत होती, त्या कॉलेजमध्ये, श्रीकांत नावाचा गरीब पण अभ्यासामध्ये हुषार असा विद्यार्थी शिकत होता शिवाय क्रीडा क्षेत्रातही त्याचे कर्तृत्व वाखाणण्याजोगे होते. दोघांची ओळख झाली. अन् अर्थातच ओळखीचे रूपांतर पुढे प्रेमात झाले. या प्रेमिकांचा दिवसे दिवस अधिकच घनिष्ठ संबंध येऊ लागला. दोघांनीही प्रेमाच्या आणाभाका घेतल्या, लग्नाची वचने एकमेकांना दिली परंतु याची कल्पना दोघांच्याही आई-

एके दिवशी संध्याकाळच्या वेळी दोघेही माळरानावर एकांतात गप्पा मारत असताना अनावधानाने मेघाचा पदर खाली घसरला अन् तिचा तो ऐन जवानीतला डोलदार बांधा, भरदार उरोत्र पाहून श्रीकांत पेटून उठला. त्याला मोह आवरला नाही. भावनेच्या भरात त्याने मेघाला मिठी मारली. अन् चटकन् चुंबन घेतले, मेघा लज्जेने लाल झाली. तिने सलज्ज त्याच्याकडे पाहिले. आणि तिची इच्छा नसतानाही त्याने तिच्या यौवनाची मेजवानी मनसोक्त उपभोगली. अन् इथंच मेघाचा पाय घसरला.

त्या दिवसापासून रवताला चटावलेल्या वाघासारखा श्रीकांत गोड बोलून तिच्या तारुण्याची कळी कुस्करू लागला. मेघाही श्रीकांतवर विश्वास ठेऊन विवाहाची रंगेल स्वप्ने रंगवित त्याला प्रतिकार न करता आपल्या तारुण्याने भरलेला पेल्ला त्याला पाजत होती श्रीकांतही या संधीचा फायदा घेऊन आपली कामवासना शमवित होता. पण, चोरी शेवटी उघडकीस येणारच त्याच्या मीलनाचे प्रतीक म्हणून मेघाच्या पांटात गर्भ वाढू लागला. त्याची लक्षणे तिला जाणवू लागली. याची जाणोव तिने श्रीकांतला दिली. या बातमीने श्रीकांत भ्रमिष्टासारखा चेहरा करून गप्प उभा राहिला. त्याच्या चेहऱ्यावर वज्रघात झाल्याच्या छटा तरळून गेल्या. त्याच्या डोक्यात विचारांचे काहूर माजले यातून पळवाट काढण्यासाठी त्याने तिला गर्भपात करून घण्याची कल्पना सुचवली. पण मेघाने या गोष्टीला नकार दिला. लवकरच आई-वडिलांना सांगून आपण विवाहबद्ध होऊ असे तिने सांगितले. पण, श्रीकांतला यातून अग काढून घ्यायचे होते. लग्नाची गोष्ट काढताच त्याने कानावर हात ठेवले. आता धक्का. खाण्याची वेळ मेघावर आली. अन् त्याचवेळी मेघाचे दुर्दैव म्हणून ती श्रीकांतचे सुदैव म्हणून श्रीकांतच्या वडिलांचो बदली झाली. श्रीकांतचे वडील मध्यमवर्गीय कारकून होते श्रीकांत दोन दिवसांतच मेघापासून शकडो मॅल दूर गेला. मेघाला याची काहीच कल्पना नव्हती. जाताना त्याने तिला एक चिठ्ठी पाठवली होती.

प्रिय मेघा,

मी सौंदर्य वेडा आहे. तुझ्यासारख्या कित्येक

तरुणी माझ्या जीवनात आल्या. एकीच्याच प्रेमपाशात गुंतून पडणे माझ्या रक्तात नाही. तुझ्या यौवनाने मी तृप्त झालो. आता मला विसरावे हेच बरे असो.

तुझा एकेकाळचा
श्रीकांत

मेघाने चिठ्ठी वाचली. तिला धक्का बसला. कपटी श्रीकांतच्या आश्वासनाने आपण पुरती फसलो हे तिला कळून चुकले. पण आता खूप उशीर झाला होता. ती चक्कर घेऊन खाली कोसळली.

तात्याबा घाबरले. त्यांनी डॉक्टरला आणण्यासाठी गडघाला पाठवले. दहा पंधरा मिनिटे झाली त्यांना चैन पडेना. डॉक्टर ही येईना म्हणून ते स्वतःच निघाले. तोपर्यंत मेघा शुद्धीवर आली.

संभवताली कोणीच नाही हे पाहून मेघा उठली. अन् घावत सुटली. दूरवर कुत्र्याचे रडणे ऐकू येत होते. भरदिवसा पिपळावर घुबड ही घुटकारत होते. तीने नदीच्या पाणंदीची वाट धरली. इकडे तात्याबा अन् गडी डॉक्टरांना घेऊन आले. पण तिचे मेघा होतीच कुठे? तात्याने चिठ्ठी पाहिली. त्याच्या मनात शंकेची पाल चुकचुकली. त्यांनीही नदीची वाट धरली. मेघा S S S, मेघा S S S हाका मारीत तात्याबा गवत तुडवित आडवे तिडवे नदीकडे घावत होता. अन् त्याला त्याच्या काळजाचा तुकडा दिसला. मेघा नदी काठावर उभी होती. तिने तात्याबाकडे एकवार पाहिले. तिच्या डोळ्यात अश्रू चमकले. अन् तिने देह कुण्णामाईच्या पात्रात झोकून दिला.

मेघाचा मृतदेह तरंगत दूरवर जात होता. तात्याबा मात्र हताश नजरेने आपल्या हरवलेल्या काळजाच्या तुकड्याकडे पाहत निश्चल उभे होते.

शब्दामागील विनोदी रहस्य !

- १) सत्य :- दारुच्या धुंदीतून बाहेर पडणारे.
- २) प्रतिष्ठीत गृहस्थ :- लफड्यात न सापडण्याची दक्षता घेऊन पद्धतशीरपणे लफडी कुरेणारी.
- ३) कुरूपपणा :- शील शाबूत ठेवणारी ईश्वरी देणगी.
- ४) विश्वास :- मागाहून फसवण्यासाठी केलेला बाबळटपणा.
- ५) धक्का :- जो बायकांनी दिला असता मेहरबानी व पुरुषांनी मारल्यास विनयभंग होतो.
- ६) चंद्र :- कवींच्या तावडीत सापडून देखील गांत असलेला दुर्देवी प्राणी.
- ७) मिसळ :- हॉटेलात शिल्लक राहणाऱ्या पदार्थांची पद्धतशीर विल्हेवाट.
- ८) कुत्रा :- माणसांच्या सहवासात असून देखील प्रामाणिकपणा टिकवून ठेवलेला प्राणी.
- ९) वाचनालय :- हवे असलेले पुस्तक न मिळणारे ठिकाण आणि पुस्तक तोंडासमोर धरून निवांत बैठीझोप घेण्याचे ठिकाण.

संकलन :- प्रदीप वेर्णेकर

बी. कॉम. भाग २

“ प्रेमाचे ‘अर्थ’ शास्त्र ”

— लाजारस उपार : बी. एस्सी. भाग ३

१) प्रेमाच्या मागणीचा सिद्धांत —

इतर परिस्थिती कायम असता जर पैशात वाढ झाली तर प्रेमात वाढ होते. पैशात घट झाली तर प्रेमात देखील घट होते. प्रेमाच्या मागणीचा वक्र हा डावीकडून उजवीकडे वरच्या पातळीने जाताना दिसतो याचे कारण म्हणजे जसजसा पैसा वाढत जातो. तस-तशी प्रेमात वाढ होते. म्हणजेच प्रेमाच्या मात्रा वाढल्या तर पैशाच्या मात्रा वाढतात.

— प्रेमाच्या मात्रा —

प्रे-म = प्रेमाच्या मागणीचा वक्र

अपवाद —

१) आईचे मुलावरील प्रेम हे कायम स्वरूपाचे असेल त्यात गरिबीमुळे किंवा पैशाच्या कमतरतेमुळे घट व पैशाच्या विपुलतेमुळे वाढ होत नाही.

२) मित्राचे खरे प्रेम — त्यात पैशामुळे घट होत नाही.

प्रेमाची लवचिकता —

१) पैशात थोडा फरक पडल्यामुळे प्रेमात जर अमर्याद फरक पडत असेल तर प्रेमाची लवचिकता एकापेक्षा जास्त असते. अशी लवचिकता सिनेमातील नायिकेच्या प्रेमात आढळते. प्रियकराच्या पैशात जर थोडी वाढ झाली तर नायिकेच्या प्रेमात अमाप वाढ होते. थोडासा पैसा घटला तर प्रियकराचा त्यागही करायला ती तयार होते.

२) पैशात फरक पडला असता प्रेमात कांहीही फरक पडत नाही. अशा प्रेमाला ‘ताठर प्रेम’ असे म्हणतात साहित्यिक मंडळी त्यास ‘एकनिष्ठ प्रेम’ किंवा ‘शाश्वत प्रेम’ असे म्हणतात. लैला-मजनू,

शिरीन-फरहाद, रोमिओ-ज्युलिट, राम-सीता यांच्या मधील प्रेम हे ताठर प्रेम होते.

२) प्रेमाचे स्थानिकरण —

१) कच्चा मालाचे सानिध्य — ज्या व्यक्तित्ववर प्रेम करावयाचे आहे ती व्यक्ती म्हणजे कच्चा माल. हा कच्चा माल शाळा, कॉलेज, ऑफिस इ. ठिकाणी भरपूर प्रमाणात असतो. अशा मालाच्या उपलब्धतेमुळे प्रेमाच्या उत्पादनास चालना मिळते.

२) आवश्यक परिस्थिती — उदा. शाळा कॉलेजमध्ये आईबापांच्या पहाऱ्याची सक्त मितती नसते. त्यामुळे या अनुकूल वातावरणात प्रेमाच्या उत्पादनास चांगली गती मिळते.

३) भांडवल पुरवठा — ज्या ठिकाणी पैशाच्या पुरवठा मुबलकपणे असतो तेथे प्रेमाचे उत्पादन नियमित होत असते. कलिज कुमाराना घराकडोल “फादर स्कॉलरशिप” मिळत असते म्हणून त्याच्याकडून प्रेमाच्या उत्पादनात कधीच खंड पडत नाही.

४) वहातुकीची साधने — वसेस, रेल्वे, रिक्षा, सायकल ही वहातुकीची साधने उत्तम रितीने प्रेमाच्या उत्पादनात मदत करतात.

४) प्रेमाचे सिद्धांत —

१) धोका पत्करण्याचा मोबदला — संयोजक (प्रियकर) हा धोका पत्करून कार्य करित असतो. त्या मोबदल्यात त्याला प्रेम मिळते. धोका पत्करताना प्रत्येक संयोजक भविष्यकालीन अंदाज बांधत असतो. चुकले तर सर्वनाश होण्याची शक्यता असते.

उदा. — “सुजाता” सुस्वरूप मुलगी आहे. तिचा बाप पैलवान आहे, तर आई मुलूखमैदान आहे. “विजया” ही एक गोड मुलगी आहे, पण तिच्या मागे फिरताना केव्हा थोबाड फुटेल याचा नेम नाही. म्हणून प्रेमाच्या उत्पादनात संयोजकास असे धोके पत्करावे लागतात. अंदाज अचूक ठरेल. पण नशिबाने साथ दिली तर ! धोका पत्करून सुद्धा काही वेळा संयोजकास चांगला मोबदला मिळू शकतो.

२) पूर्ण स्पर्धा -

प्रेमाच्या बाजारपेठेत देवापासून दानवापर्यंत खूली स्पर्धा मोठ्या प्रमाणावर आढळते. सर्वांना या बाजारपेठेत भाग घेण्याचा हक्क आहे. जरी हक्क असला तरी मक्तेदारी (बशिलेबाजी) पूर्वीपासूनच असायची.

उदा. रुक्मिणीच्या स्वयंवरात श्रीकृष्णाची मक्तेदारी होती. आज सुद्धा कॉलेज परिसरात प्रेमाची पूर्ण स्पर्धा दिसते. कारण अशा ठिकाणी प्रेमाची मागणी करणारे 'व' प्रेमाचा पुरवठा करणारे आढळतात व पुष्कळ असतात देखील. अनेक प्रियकर व प्रेयसीमुळे पूर्ण स्पर्धा निर्माण होते. अशा स्पर्धेत प्रेमाची मागणी करणारे व पुरवठा करणारे यांचे पारडे असतील झाले म्हणजे प्रेमप्राप्ती झाली असे समजावे.

काही वेळा असे होते की. प्रेमाची मागणी जास्त होते तर पुरवठा कमी होतो. अशावेळी चमत्कारिक परिस्थिती निर्माण होते.

उदा. - एका गावात पद्मा नावाची सुंदर व स्मार्ट मुलगी रहाते त्याच गावात लता, विद्या, सुजाता

इ. पास क्लास मुली आहेत. पद्मा कमालीची सुस्वरूप असलेले बहुसंख्य पद्माच्याच प्रेमाची मागणी करतात हे अगदी सहाजीकच आहे. अशा वेळी तरुण इतरापेक्षा आपण सुंदर आहोत असे दाखविण्यासाठी केवळभुषेत, वेशभुषेत बदल करतात आणि आपण "हॅडसम" आहोत असा ठसा पद्माच्या मनात उमटण्याचा प्रयत्न करतात.

काही वेळा याच्या उलटही परिस्थिती निर्माण होते. प्रेमाला मागणी कमी व पुरवठा जास्त अशीही परिस्थिती असते. अशा वेळी तरुणी झुळझुळीत रंगी-बेरंगी साड्या, हेअर स्टाईल, स्नो, पावडर, लीपस्टीक इ. सौंदर्य प्रसाधनाद्वारे आपल्या नसलेल्या साधून घेतात.

याप्रमाणे प्रियकर व प्रेयसीवर एकमेकांचा प्रभाव पडलेला दिसून येतो पूर्ण स्पर्धेच्या प्रेम बाजारात अशा प्रकारे मागणी व पुरवठ्याचा समतोल निर्माण होतो.

Form No. IV (Rule No. 3)

Place of Publication	- Shivraj College, Gadhinglaj.
Periodicity of Publication	- Annual.
Printers Name	- Zunzar Printing Press, Nipani.
Nationality	- Indian.
Address	- Zunzar P. Press, Tanaji Chowk, Nipani.
Publishers Name	- Prin, Dr. D. V. Togale
Nationality	- Indian.
Editor's Name	- Prof. G. G. Gulavani.
Nationality	- Indian.
Address	- Shivraj College, Gadhinglaj.

I, Prin. Dr. D. V. Togale, hereby declare that the particulars given above are true to the best of my knowledge and bellif.

Date-
28-4-85

Dr. D. V. Togale
Signature of Publisher

‘ काळे बेट लाल बत्ती ’

नाटकाचे कलाकार

‘ एकच प्याला ’

एकाकीचे कलाकार

इचलकरंजी लोकसभा निवडणुकीत
विजयी झाल्यानिमित्त
संस्थेचे अध्यक्ष

मा. खा. बाळासो माने

यांचा सत्कार करताना
प्राचार्य तोगले

पारितोषिक वितरण
हस्ते-
प्राचार्य शिवाजीराव भोसले

कर्मवीर विठ्ठल रामजी
शिंदे वर्तृत्व स्पर्धा
पारितोषिक वितरण
हस्ते मा. बाबुराव मोहिते

प्राचार्यासमवेत
शिवराजचे खेळाडू

“ आधुनिक हिन्दी साहित्य के जनक भारतेन्दु हरिश्चंद्र परिचय ”

— कांबळे यल्लाप्पा विठोबा : बी. ए. भाग १

आधुनिक हिन्दी के क्षेत्र में भारतेन्दु हरिश्चंद्रजी का स्थान अग्रसर है। वे आधुनिक हिन्दी साहित्य के जनक माने जाते हैं। भारतेन्दु हरिश्चंद्रजी की हिन्दी भाषा और वाङ्मय की सेवा हिन्दी की दृष्टि से गव की बात है। भारतेन्दु हरिश्चंद्रजी का जन्म सन १८५० ई. में बनारस में हुआ और मृत्यु सन १८८५ ई. में हुआ था। अतः सन १९८५ भारतेन्दु हरिश्चंद्रजी का स्मरणसाल है। सौ वर्ष पहले उन्होंने 'अंधेर नगरी' में लिखा हुआ प्रहसन का उपरोध और परिस्थिती आज के समाज में भी दिखाई देती है।

बनारस में एक और धार्मिक अनुष्ठान का महत्व है, तो दुसरी ओर विद्वानोंका मान-सन्मान भी है। धनिक लोगोंके आश्रय से काव्य-शास्त्र, संगीत, विनोद आदि क्षेत्र के लोगों को मान-सम्मान मिलता था। काशी के उस काल के राजे महाराज ईश्वरी नारायण संगीत, साहित्य और कला के ज्ञाते और आश्रयदाता थे।

भारतेन्दु हरिश्चंद्र के पिताजी विद्या व्यासंगी और कवि थे। इसलिए उनका प्रभाव भारतेन्दु हरिश्चंद्रजी पर पडा। लेकिन पिताजी के व्यासंग का प्रभाव दीर्घकाल तक न टिक सका। भारतेन्दु हरिश्चंद्रजी की नौ वर्ष उम्र में ही उनके पिताजी चल बसे। कुछ दिनों तक उनको क्वीन्स कॉलेज में दाखिल किया गया। लेकिन प्रतिभासंपन्न और चंचल बालक का मन वहाँ न लग सका। और उनकी शिक्षा रुक गयी। भारतेन्दुजीने संस्कृत, पारसी और अंग्रेजी भाषाओंका अध्ययन जारी रखा। इस अल्पजीवी महामानव ने हिन्दी भाषा की तन-मन-धन से सेवा की। यह बात अपूर्व और चमत्कारिक है।

भारतेन्दु हरिश्चंद्रजी के जन्म के समसामायिक काल में हिन्दी भाषा की स्थिति बहुत बुरी थी। उनके

तत्कालिन सामाजिक और साहित्यिक कार्य से उनका गुणप्रवर्तक रूप स्पष्ट हो जाता है।

भारतेन्दुजी के जन्म के पश्चात का काल सन १८५७ ई के स्वातंत्र्य संग्राम का था। राजा राममोहन राँय के मुद्धारवादी दृष्टीकोन का प्रभाव सभी क्षेत्रों पर पड रहा था। लेकिन उसके साथ ही सनातन मत का प्रभाव भारतीय मन पर जबरदस्त था। एक ओर पाश्चात्य के नवीन जीवन पद्धति से लोग स्तम्भित होकर पाश्चात जीवन को ही श्रंष्ट समझते थे, तो दुसरी ओर सनातनमतवादी बुरी मृतप्राय कल्पनाओंको भी सहारा दिया जा रहा था। राजकीय, सामाजिक, धार्मिक और आर्थिक दृष्टीसे यह काल अंधकारमय और संघर्षमय था।

कालनुरूप हिन्दी भाषा और वाङ्मय की अवस्था बुरी ही थी। राधाकृष्ण के नाम पर वासनामय, रुढि-बद्ध शब्दालंकारों के मुलम्मे से युक्त काव्यनिर्माण का प्रयत्न चल रहा था। काव्य का प्राण गुम हो गया था। काव्यभाषा ब्रजभाषा से प्रचलित थी। व्यवहार में हिन्दी भाषा को अच्छा स्थान नहीं था। अंग्रेज पूर्व काल में राज्यनीति में पारसी का प्रयोग हो रहा था। अंग्रेजोंने अपने काल में अंग्रेजी भाषा को राज्य-नीति की भाषा बना दी थी। सारांश, भारतेन्दु हरिश्चंद्र के काल में हिन्दी भाषा और वाङ्मय को न दिशा थी न भविष्य।

इस अंधकारमय काल में हिन्दी भाषा की रंग-भूमि का ही अभाव था। उसको नया बल और आकार भारतेन्दु हरिश्चंद्रजी ने दिया। अपने समसायिक शिक्षित वर्ग को स्वातंत्र्य और स्वदेश के मंत्र दिए। समाज में नव विचारोंका बिज बोया गया। इस तरह भारतेन्दु हरिश्चंद्रजी ने वाङ्मय को प्रचंड गति प्रदान की और यह क्रांतिकार्य उन्होंने आपके यायु के ३५ वर्षों में ही किया।

भारतेन्दु हरिश्चंद्रजी को आयु कम मिली। सन १८५० वे ६ जनवरी १९८५ यह उनकी आयु की मर्यादा थी। इस काल में उन्होंने विपूल वाङ्मय लेखन किया। इसके सिवा उन्होंने रंगभूमी की सेवा, समाजसेवा, लेखक के संघटन आदि कार्योंमें आपके स्थान अग्रसर बना दिया। हिन्दी कवि, लेखकोंको

नवजीवन की दृष्टि दी। इस कार्य से उनके पीछे यह वाङ्मयीन प्रवृत्ति विकसित हो गयी। आपने २० वर्ष की उम्र में ही 'कविता वर्धनी' नाम से कवियोंको संघटित किया और काव्यशास्त्र चर्चा को नयी और मुख्य दिशा दी। 'पैनी रीडिंग क्लब' नाम का क्लब स्थापन किया और कवि, लेखक के लेखन वाचन का चर्चा-कार्य जारी रखा। 'तदीय समाज' नाम की धार्मिक संस्था स्थापन करके देशी वस्तुओं का इस्तेमाल करने की प्रतिज्ञा संस्था के सदस्यों से ली। इसके सिवा 'यंगमेन्स असोसिएशन' और 'डिबोर्टिंग क्लब' संस्था आपने स्थापन की और इन संस्थाओं में आपने सक्रिय भाग लिया। भारतेन्दु हरिश्चंद्रजी ने हिन्दी भाषिक प्रदेश में वाङ्मयीन रस की घूँटे लेने-वाले अनेक लेखकोंको संघटित किया। इन्हें 'भारतेन्दु-मंडली' कहा जाता है। अनेक लेखकोंने भारतेन्दुजी से प्रेरणा लेकर वाङ्मय के क्षेत्र में क्रांति की।

भारतेन्दु हरिश्चंद्र समाजसेवक थे। भावना प्रधान सहृदय व्यक्तिमत्त्व और देशभक्ति से उनमें छिपा हुआ समाजसेवक जागृत हो उठा। वैयक्तिक दृष्टि से दानशूर थे। वैयक्तिक दानशूर के साथ सार्व-जनिक कार्यों में वे समाविष्ट होते थे। सन १८७२ में खानदेश के अकालग्रस्त वासियोंको आपके नियतकालिक में लोगों से मदद का अवाहन किया। लोगों में से घुमकर पैसा इकठ्ठा किया। अपना पैसा देकर महाराष्ट्र खानदेश अकालग्रस्त प्रदेश को मदद का हाथ बढ़ाया। इसके सिवा उन्होंने फ्रान्स के संकटग्रस्त वासियोंके लिए निधी इकठ्ठा की थी।

'भारतेन्दु हरिश्चंद्र पत्रकार भी थे। हिन्दी भाषा प्रगती, राष्ट्रभक्ति, स्वदेशी भावना और अंध-रुढ़ी विरोध, वैज्ञानिक दृष्टी पाठकों में निर्माण करने के लिए उन्होंने स्वयं 'कवि-वचन सुधा' नाम के नियत-कालिक १८६८ में शुरु किया और पाँच वर्ष बाद 'हरिश्चंद्र मंगलिन' याने 'हरिश्चंद्र-चंद्रिका' (अभी का नाम) और औरतोंके लिए 'बाल बोधिनी' यह नियतकालिक शुरु किया। नियतकालिक के द्वारा उन्होंने साहित्य आन्दोलन को दिशा और गति प्रदान की।

भारतेन्दु हरिश्चंद्र के पूर्व हिन्दी रंगभूमी अस्तित्व में नहीं थी। उस काल 'फारसी नाटक

कंपनी' लोगों का मनोरंजन कार्य कर रही थी। लेकिन हिन्दी की रंगभूमी नहीं थी, उसका रूप ही अस्तित्व में नहीं था। भारतेन्दु हरिश्चंद्रजी ने ध्यान देकर हिन्दी रंगभूमी स्थापन की और 'हिन्दी-नाट्य-शास्त्र' तैयार किया। स्वयं नाटक में भूमिका लेकर आपका अभिनय लोगों को दिखाई दिया। इस समय अपने या अन्य लेखकों के नाटक वहाँ खेला करते थे। आपके नाटकोंद्वारा तत्कालिन सामाजिक समस्या, आर्थिक परिस्थिति, राजकीय कोलाहल, अंधश्रद्धाएँ आदि विषयोंपर प्रबोधन होता रहा और स्वदेश की भावना जागृत करने का कार्य किया गया। इस प्रभाव से अनेक लेखकोंने नाटक लिखकर वाङ्मय की परिधि व्यापक बनायी। सन १८६८ में इस क्षेत्र में उन्होंने पदार्पण किया।

काव्य, नाटक, उपन्यास, निबंध समीक्षा वगैरे साहित्य प्रकारों में उन्होंने लेखन किया। वाङ्मय के क्षेत्र में नवयुग की नांदी भारतेन्दुजी से हुई ऐसा कहा तो अनुचित न होगा। उन्होंने वाङ्मय के द्वारा भारत का दारिद्र्य और क्लेशकारक वास्तव जीवन के चित्र खिचे। देशभक्ति की भावना बढ़ाकर लोकहित का विचार विकसित किया। उन्होंने अलग-अलग वाङ्मय प्रकारों में अनिबंध संचार करके ७०-७५ ग्रंथ की रचना की। अंग्रेजी, संस्कृत और बंगाली भाषा के नाटकों के अनुवाद के साथ स्वतंत्र नाटक लिखे। उनके नाटकों की संख्या १८ से ही ज्यादा है। 'सत्य हरिश्चंद्र', 'दुर्लभ वंधु' (मर्चेंट ऑफ व्हेनिस का अनुवाद), 'विद्यासुंदर', 'चंद्रावली', 'नीलादेवी', 'भारत दुर्दशा', 'अंधेर नगरी' आदि नाटक लिखे।

काव्य द्वारा भी उन्होंने लोकजागृति का कार्य किया। काव्य में ब्रजभाषा का प्रयोग किया है। अंग्रेजी राज्य को कृतज्ञता दिखानेवाली पद्य रचना उन्होंने की, लेकिन उसके साथ ही राज्यकर्ताओंका रोष लेकर उनके दोष दिखाने का काव्य उन्होंने निर्माण किया।

भारतेन्दु हरिश्चंद्र मातृभाषा के निस्सीम भक्त थे। अंग्रेजोंने अंग्रेजी को राज्यभाषा बनाकर भारतीय समाजपर विशिष्ट वर्ग तैयार करके भारतीयोंमें फूट पाड़ने का प्रयत्न किया था। इस मानसिक गुलामी के साधन विरुद्ध लोगों को नये बिचार देने का महान (पेज नं. ४ पर देखिये)

“ इंदिराजी की मृत्यु : एक युग का अस्त ”

— सिदालिगय्या का. मठपती : बी. ए. भाग १

२० वीं शताब्दी के शुरु के दिन थे। सारा संसार परिवर्तनों से गुजर रहा था। आसमान पर हलके-फुलके बादलों के टुकड़े थे, मौसम अच्छा था, चारों तरफ उल्हासमय वातावरण की सृष्टि थी। ऐसे संक्रमणशील युग में श्रीमती इंदिराजी का जन्म १९ नवम्बर, १९१७ में इलाहाबाद के 'आनंद भवन' में हुआ था। उसी दिन से आकाश में दूसरा चाँद दिखाने लगा। ममतामयी माँ की गोद में नन्ही 'इन्दू'। जवाहरलाल नेहरूने कमला की गोद में नवजात शिशु को को देखकर कहा था — 'देखो कमला, बच्ची कितनी सुन्दर है।' इन्दू की तरह। इन्दू का मतलब जानती हो? इन्दू का मतलब है 'चंद्रमा'। हमारी बेटी चंद्रमा की तरह सदैव आलोकित रहेगी। यह जवाहरलाल नेहरू का सपना सच्चा हो गया।

गोद में रहनेवाली छोटी इन्दू चंद्रमा की तरह बढ़ती जा रही थी। इंदिराजी का सारा बचपन अपने पिताजी जवाहरलाल नेहरू के सहाय्य से बिता। पिता जो राजनीति में निष्णात और देश प्रेम की भावना से ओतप्रोत थे। यह पिता के सानिध्य का ही प्रताप था, कि आगे चलकर इंदिराजी सफल राजनीतिज्ञ और उत्कट देश-भक्त सिद्ध हुईं। प्रियदर्शिनी को राजनीति, समाजशास्त्र या अन्य विषयों की प्रारंभिक शिक्षा पिता से ही मिली थी। विशेष कर जवाहरलाल नेहरूने जेल-प्रवास के दौरान पुत्री के नाम जो खत लिखे थे, उनसे इंदिराजी को अपने व्यक्तित्व निर्माण में बड़ी मदद मिली थी। १९३६ में इंदिराजी की माँ कमला का देहान्त हो गया। तब माँ की मृत्यु के पश्चात् पिता ने बेटी को सन १९३९ में इंग्लैंड के ऑक्सफर्ड विश्वविद्यालय में अध्ययन करने के लिए भेज दिया। २६ मार्च, १९४२ में इंदिराजी संग्राम के महती सेनानी थीं। विवाह के दो साल बाद इंदिराजी

माँ बनी। सन १९४४ में राजीव ने जन्म लिया तो इंदिराजीका मातृत्व गौरवान्वित हुआ। १४ दिसम्बर १९४६ को इंदिराजीने अपने दूसरे पुत्र को जन्म दिया, उसका नाम संजय रखा। 'तीन मूर्ति' भवन में रहने की वजह से इंदिराजी की मुलाकात नित्य देश-विदेश से आनेवाले विशिष्ट अतिथियों, राज्याध्यक्षों से होती थी।

९ सितम्बर, १९६० को अचानक फिरोज गांधी की हृदय गति रुक जाने से मृत्यु हो गयी। तब इंदिराजी सिर्फ ४८ वर्ष उम्र की थी और संसद के सक्रीय सदस्य थी। फिर इंदिराजी के जीवन में एक और आकाश टूट पड़ा। २७ मई, १९६४ में भारत के प्रधानमंत्री जवाहरलाल नेहरूजी का निधन हो गया। तदनंतर लाल बहादूर शास्त्री की मृत्यु के बाद २४ जनवरी, १९६६ में इंदिराजी को देश की प्रधानमंत्री बनाया गया। युवा, सुन्दर और बुद्धिमान ऐसी देश की पहली महिला प्रधानमंत्री चुने जाने पर राष्ट्रपती डॉ. राधाकृष्णन् ने कहा था, — 'अब रोज अखबारों में एक खूबसूरत चेहरा देखने को मिलेगा। इंदिराजी युवाओंकी परमप्रिय नेता थी। सन १९७९ का आम चुनाव। इस चुनाव में इंदिराजी की पार्टी बहुमत से विजयी रही। इस जीत पर लंडन के 'सन्डे टाइम्स'ने लिखा था— 'इंदिराजी संसार की सबसे शक्तिशाली औरत हैं।' उनके साहसपूर्ण निर्णयोंसे नई पीढ़ी को स्फूर्ति और प्रेरणा मिलती थी। सन १९७७ में इंदिराजी की पार्टी बुरी तरह हार गयी। फिर १४ जनवरी १९८० को इंदिराजी फिर प्रधानमंत्री चुनी गयी। इस चुनाव जीतते ही इंदिराजी के जीवन में जो सबसे बड़ा हादसा पेश आया, वह था २७ जून, १९८० को छोटे पुत्र संजय की विमान दुर्घटनासे मृत्यु। मगर इंदिराजी अपना व्यक्तिगत दुःख, दर्द भूलकर फिरसे समष्टीगत गमों से दो-चार हो गयी। इंदिराजीको सर्वप्रथम ३ अक्टूबर, १९७७ को गिर-पतार किया, मगर कोई आरोप सिद्ध न होनेपर मॉजिस्ट्रेट ने उन्हें रिहा कर दिया।

श्रीमती इंदिराजी ने गरीबों के लिए बहुत कुछ किया। गरीबी हटाने को दृढ़-प्रयत्नशील थी। उनकी जो नीतियाँ थी, उनमें गरीबोंकी भलाई के लिए सबसे अधिक ध्यान दिया गया था। सच तो यह है, कि

गरीब जनता इंदिराजी को अपना मसीहा समझते थे। इंदिराजी का आस्तित्व उनके लिए भगवान का दर्जा रखता था। ऐसा भगवान, जो उनका दुःख, दर्द जानता भी है, और उन्हें दूर करने की कोशिश भी करता है। निरंतर लोभोभे मिलना, निरंतर उनकी समस्याएँ सुनना और निरंतर समाधान के प्रति प्रगतिशील रहना — यही रहा गया था, उनका एक मात्र काम। न सिर्फ़ भारत में उनका सम्मान था, बल्कि विदेशों में बेहद सम्मानित नेता मानी जाती थी। इंदिराजी हमेशा कहती थीं की, "हमारी शक्ति एकता में ही निहित है। अगर लोग आपस में ही लड़ते रहेंगे तो इससे न केवल व्यक्तिगत रूपसे वह ही कमजोर होंगे साथ साथ देश भी कमजोर होगा। यह तभी संभव है, जब हम एक साथ मिलकर चलना सिखें और उस अनुशासन से आबद्ध रहे जो आवश्यक है।"

सन १९८० से १९८४ का कार्यकाल इंदिराजी के जीवन का सर्वाधिक क्रियाशील काल था। उनके नेतृत्व में देश गतिशील था। वह हर निर्णय बुद्धिमत्ता पूर्वक लेती थी, और उसपर तत्काल कदम उठाती थी। सच तो यह है की, सन १९८४ इंदिराजी के कार्यकाल का अंतिम वर्ष था। और आगामी चुनावों की तीर्थ निश्चित होनेवाली थी। यह वर्ष इंदिराजी के जीवन का 'स्वर्णयुग' था। मगर सन १९८४ समस्याओंका भी था। सारे पंजाब में हत्या, हिंसा, लुटमार, भ्रष्टाचार आदिका बाजार भर गया था। आतंकवादियोंने सामान्य जीवन अस्त-व्यस्त कर दिया था। इस स्थिति से इंदिराजी चिंतित थी। इंदिराजीने जो सामाजिक कदम उठाया था उसकी सर्वत्र प्रशंसा की गयी। इसकी कीमत प्रधानमंत्री को अपनी जान देकर चुकानी पडी।

३१ अक्तूबर, १९८४ के दिन श्रीमती इंदिराजी की हत्या उन्हीं के दो अंगरक्षकोंने कर दी। हत्यारोंका कोई धर्म नहीं होता, कोई नहीं होता, कोई तर्क नहीं होता। वह तत्कालिक प्रतिक्रिया से महत हत्या तो कर देता है, मगर वह नहीं जानता, कि कर क्या रहा है? इंदिराजीने जिन आदर्शोंके लिए संघर्ष किया। संघर्ष चाहे कितना भी उग्र हो, या कर्म चाहे जितना कठिन हो उसे मुकाबला किया, उन्हीं की रक्षा में अपनी आहुति दे दी। हिंसा के खिलाफ हमेशा खटौन बनकर उठ रही। श्रीमती इंदिराजी की मृत्यु से एक युग समाप्त हो गया। मगर ऐसे लोग मरकर भी अमर रहते हैं— उनकी स्मृतियाँ उनके उल्लेखनीय कार्य, उनके

महान वचन आनेवाले युगों में हमेशा चिरस्मरणीय रहेंगे। श्रीमती इंदिराजी ने अपने अंतिम भाषण में कहा था, "अगर मैं देश के लिए मर भी गई तो मुझे गर्व होगा। मुझे यकिन है, कि मेरे खून की हर बूंद देश को मजबूत और प्रगतिशील बनाएगा।"

श्रीमती इंदिराजी गांधी गतिशील प्रधानमंत्री और राष्ट्र की माँ थी। साहसपूर्ण कदमोंसे भारत को हमेशा गतिशील रखनेका प्रयास करनेवाली इंदिराजी को कोटी-कोटी प्रणाम !

(पेज नं. २ पर से आगे)

कार्य प्रथम भारतेन्दुजी ने किया। आर्थिक और मानसिक गुलामी की शृंखलाओं को दूर करने के लिये सर्व स्तरोंपर मातृभाषा का ही सहारा लिया। इसके अलावा दूसरा पर्याय ही नहीं था।

'निज भाषा उन्नति है।

सब उन्नति की मूल।

बिन निज भाषा ज्ञान के,

मिटत न हिम की सूल ॥'

सारांश, मातृभाषा की महत्ता उन्हींने इस पद द्वारा गायी है। स्वउन्नति का मूल यह स्वभाषा है और उसके सिवा हृदय की वेदना नष्ट नहीं हो सकती।

भारतेन्दु हरिश्चंद्र लोकनेता भी थे। देशभक्ति, लोकहित, समाज सुधारणा और स्वतंत्रताप्रिय विचार इसके लिये भारतेन्दु हरिश्चंद्रजी ने तन-मन-धन अर्पण किया। अपने पारिवारिक विकास की तरफ उन्हींने ध्यान नहीं दिया। सरकार का रोष लेकर अपने जीवन में संकट ही ले लिये। सनातन लोगों का सामना स्वीकार किया, बदनामी सहन की, लेकिन आपकी मिठी वाणी और हास्य सभाषण, खुला स्वभाव आदिद्वारा आप इस कार्य में सफल बन सके। समाज ने उन्हें 'भारतेन्दु' यह उपाधि समर्पित की और हरिश्चंद्र 'भारतेन्दु हरिश्चंद्र' बने।

उनके पूण्य स्मरण के शताब्दी वर्ष के निमित्त उनका पाठकों को परिचय प्राप्त करा देना और उन्हें श्रद्धांजली अर्पण करना मैं हिन्दी छात्र के नाते मेरा कर्तव्य समझता हूँ।

मानवी समाजमें नारी का 'योगदान'

- चिदानंद दुंडाप्पा ठाणे : बी. ए. भाग १

नारी नर की जन्मोन्नी है। वह इस जगत की अतृत्पनिधि है। मंगलसूत्र पहनकर वह अर्धांगिनी होते हुए भी पुरुष की सर्वांगिनी है। और धीर, वीर, ज्ञानी धर्मात्मा तथा चारित्र्य संपन्न अपत्योंको उत्पन्नकर कुलतारिनी को भूमिका का चरितार्थ करती है। भारत के सांस्कृतिक श्रोताओंने नारी की अपार सहिष्णुता के प्रति सम्मान प्रदर्शित किया है। उसे माँ कहकर 'माँ' का प्रथमाक्षर भेट किया है। जैसे पृथ्वी असंख्य पुष्प, भृंग आदि को उत्पन्न करती है। वैसे नारी भी सृष्टी के सृजनात्मक घरताल को केंद्रबिंदू है। जिससे विद्वान दार्शनिक, ऋषीमूनी, रागी, त्यागी आदि अनेकविध संपन्न, नारी से ही जन्म लेते रहें हैं, और लेते रहेंगे। यह नैसर्गिक महत्त्व नारी जाती को ही प्राप्त है। संस्कारी समाजपर, धार्मिक लोगोंपर चरित्र विशुद्ध जातियोंपर नारी जाति की अप्रमेय सत्ता है। स्त्रियाँ अपने सतीत्व से, महत्त्व से, आचरण की पवित्रता से, विनयशीलता से और विवेक से घरताल को विभूषित करती हैं।

सामान्यतः नारी को लेकर विश्व के साहित्य में साधू ने भी और दार्शनिक लोगोंने अनेक आक्षेप किए हैं। नारी, नरक की खाण, अपवित्र, विषवल्ली, मोह-लता आदि कहकर उसकी निंदा की गयी है। यह सब कीचड उड़ानेवालों के मत की दुर्बलता है। इस लिए कहा जाता है,-

'नारी निंदा मत करो, नारी नर की खाण।
नारी ये नर होते हैं, ध्रुव प्रल्हाद समान ॥'

आज की समाज व्यवस्था में एक भी ऐसा स्थान नहीं है, कि जिस स्थानपर नारी नहीं पहुँच गयी है।

साहित्य से लेकर राजनीति तक महिलाएँ अप्रेसर हैं। यदि नारी न होती तो भारतीय संस्कृतिका जो मूलभूत आद्यग्रंथ माना जाता है, वह 'महाभारत' और 'रामायण' निर्माण नहीं हो सकता। 'महाभारत' में जीवन के सभी समस्याओंका दर्शन हो जाता है। और उन समस्याओंको सुलझाने के लिए उपाय भी समझ में आता है। दुःख और कष्टका का उत्तम नमूना 'रामायण' है। सीता जैसी स्त्री आज की नारी के लिए एक प्रेरणा है। साहित्य के जितने भी वाङ्मय प्रकार हैं, उन सब प्रकारों की महिलाओंकी प्रेरणा है। वे कथा कविताओंसे आत्मचरित्र तक पहुँच गयी हैं।

"The hand that rocks the cradle
rules the world"

विश्व की राजनीति में शांति प्रस्थापित करने के लिए कुछ महिलाएँ महत्त्वपूर्ण योगदान दे रही हैं। इस क्षेत्र में भारत के स्वर्गीय प्रधानमंत्री 'श्रीमती इंदिराजी' और 'डॉ. विजयालक्ष्मी पंडित'ने महत्त्वपूर्ण कार्य निभाया है। ईस्वाइल की 'गोल्ड मायर' और इंग्लैंड की 'मार्गरेट थॅचर' इन महिलाओंने राजनीति में महत्त्वपूर्ण कार्य किया है। अध्यात्मिक क्षेत्र में भी वे पीछे नहीं हैं। इस दुनिया में जो ६४ कलाएँ हैं, उनके निमाता भगवान हैं।

जगत की सर्वश्रेष्ठ नारी 'भारतीय नारी' है। क्योंकि वह स्वातंत्र्यका मतलब स्वैराचार नहीं मानती। वह विनम्रता से अपना कारोभार निभा लेती है। 'त्याग' ही इसका सच्चा जीवन है। अतः जब तक सूरज चाँद रहेगा, तब तक नारी विश्व के लिए चिरंतन अमर प्रेरणा देनेवाली रहेगी। इसीलिए कहते हैं, कि अब किसी भी काम में भारतीय नारी कम नहीं है।

कविता

● "डिस्को"

जरा दूर हटो यारों
लाथ लगी क्या किसको ?
माफ़ कर देना भाई,
यहाँ शुरु है डिस्को ।

सिर हिलाना, पाँव पटकना
नाचता हूँ, होकर धुन्ध
जरा देखो तो यारों,
उड जायगी, तुम्हारी नींद ।
कभी कपडा नंग, कभी नग्न अंग,
सब अजब है, डिस्को के ये ढंग ।
सहस्र वाद्यों का डरावना मिश्रण,
जान से भी प्रिय है,
डिस्को का कीर्तन ।

शंकर पोवार
बी. कॉम. भाग १

● जिदगी

जिदगी एक ऐसा धोखा है,
उसे लोग गले लगाते हैं ।
जिदगी मे मौसम आते हैं,
लेकिन वक्त पर बदलते हैं ।
जिदगी मे फूल मिलते हैं,
कभी - कभी खिलते नहीं हैं ।
जिदगी में तारे आते हैं,
लेकिन ये चमकते नहीं हैं ।
जिदगी मे इश्क मिलता है,
इसमे धोका ही होता है ।

लाजारस उपार
बी. एस. सी. भाग ३

● शेर शयारी

ये चमनके फूल तुझे मैं गुलाम कहता हूँ ।
ये शेर पढ़नेवाले को मैं सलाम कहता हूँ ॥
सौ खुशियाँ कम हैं जिदगी बिताने के लिए ।
एक गम काफ़ि है जिन्दगी भर चलाने के लिए ॥
मोहब्बत गम नहीं मगर खुशिका पैगाम है ।
और प्यार इश्क का नहीं, भरोसे का नाम है ॥
दीवाली - दीवाली को होली ना समझो ।
किया है मजाक जरूर पर मवाली ना समझो ॥
मंजिल बहुत दूर है, रास्ता बहुत कठिन है ।
जरा संभलके चलना मेरे यार, जिदगी अनमोल है ॥
मंजिल बहुत दूर है, उधर जाना बहुत जरूर है ।
अगर तुमने साथ दिया तो, मरना भी मंजूर है ॥
हकिकत है ये खुदा माना नहीं कि जिदगी है अपनी ।
इतना हूँ कमनसीब कि, मौत भी अपनाती नहीं ॥
दिलसे जो बात निकले वो जुबाँ तक पहुँचे ।
मेरा पैगाम मोहब्बत है, जो हर दिल तक पहुँचे ॥

हातिम मेहबूबसो पठाण
बी. एस. भाग १

● यादे

कितना सुंदर कितना सुहाना,
खिला है फूल शिवराज अपना ।
कितने अजनबी भँवरे मिले यहाँ,
ना खबर है उन्हे जाना है कहाँ ?
मगर सबकी प्यास एक थी,
सबकी मंजिल वही थी ।
बुझाई प्यास, हासिल किया मंजिल,
ज्ञान की अमृत से भर गया दिल ।
खुशियों की सागरमें डूबे हैं हम,
यादों की बरसात में निकला हमारा दम ।
जीवन के सफ़र में कितने है मंजिल,
हासिल करना है, आज नहीं तो कल ।
लिखी है यादें, रखी है हम दिल में,
भरा है दिल हमारा विरह के दुःख मे ।

पटेकरी बी. डी.
एम. ए. भाग एक

शिवराज

● शेर शायरी

लिखती है तू खत में,
तेरे लिये जान भी दैंगे हम ।
जान तू कौसी दोगी पगली,
एक जान तो है हम ॥

हर दिल खुबसुरत होता है,
हर जगह खुबसुरती होती है ।
में प्यार से जहाँ भी देखता हूँ
बस, तुम्हारी तस्वीर होती है ।

जब करते हैं प्रेमी प्यार,
तो दुनिया से मिलती है ठोकर ।
दुनिया 'प्यार' को क्या समझेगी,
वह तो है परम्पराओं की नौकर ॥

जीवन एक खेल हैं,
इसे 'जी' भरके खेलेंगे ।
इस मोहव्रत की कसम,
हम तुम्हें कभी न भुलेंगे ॥

आँखों के तुम्हारे गहरे सागर में,
एक बार डूबना चाहता हूँ ।
जिन्दगी का एक ही ख्वाब है,
बाहों में तेरी मरना चाहता हूँ ॥

जब उमंगो का सागर उमडने
लगता है,
तो दिल में तुफान उठता है
यादों का ।
और जब यादें छोडती
दिलका किनाराहें
तो प्रेमी समझता है, बेहतर,
है इससे मरना ॥

— किशोर बी. चौगुले
बी. कॉम भाग २

● अगर तू न रही

अगर तू न रही
इस दिलमें
में भी चला जाऊँगा
ऊँचे ऊँचे पेडोपर
मेरा शव लडकाऊँगा ॥१॥

तेरे हाथ में
दिया है कलेजा
आया है तबसे
ठिकाण पर भेजा
जिता हूँ मगरमस्तमें
सचमुच बन गया हूँ राजा ।
फिर तुम कह रहीं
कोई खास प्यार मे नही
तो मैं अपने आपका
दुश्मन बन जाऊँगा
उंचे उंचे पेडोपर . . . ॥१॥

दिल मे होते हुए भी
बहुत सा प्यार,
फिर भी तुम
नखरे मत कर
कर एहसान इस
रीते दिल पर ।
अपनाले मेरा हाथ
अपना समझकर
नहीं तो मैं यमराज की
शिकार बन जाऊँगा ॥२॥

सुनील आस्वले
१२ वी आर्ट्स

● भूल

सभी होते हुए भी पराये
तुझे लगते थे अपने
इस में तेरा क्या था कसूर ?
यह तो थी तेरी बचपन की भूल !
अंग में थी मस्ती तुम्हारे,
आँखों में थी घमंड,
इसमें तेरा क्या कसूर
यह तो थी तेरी जवानी की भूल ।

पड गया बोझ तुम्हारा
तो कोई न रहा तेरा
टूटा सब कुछ सहारा
यह तो थी तेरी बुढ़ापे की भूल ।

सब कुछ पिछे छोड़कर
चल गया तू दुनिया से दूर,
कुछ नहीं पाकर
कफन के सिवा सब कुछ खोकर
इसमें तेरा कोई नहीं था कसूर

अरे पगले यह तो थी तेरी जिदगी की भूल ।

भिमराव राजाराम बोरनाक
बी. कॉम भाग ३

● तू जाने के बाद

हवा ने मुझसे न कुछ भी कहा ।
तू जाने के बाद ॥
हमेशा मौसम बदलता रहा ।
तू जाने के बाद ॥
बहुतसे लोग मिले मुझको चाहनेवाले ।
तू जाने के बाद ॥
मगर मैं फिर भी सदा, चुप रहा ।
तू जाने के बाद ॥
सभी के पास रहूँ, और बस तुम्हें सोचूँ ।
तू जाने के बाद ॥
हवाएँ थम गयी, नदियाँ सुख गयीं ।
तू जाने के बाद ॥
खुदानेभी मुझपर कोई दया न दिखायी ।
तू जाने के बाद ॥
शेष रहा क्या, अब जीने को ।
तू जाने के बाद ॥
मैं सोचता हूँ कि मैं मर गया ।
तू जाने के बाद ॥

एस. के. मठपती
बी. ए. भाग १

○ शारदा प्रिंटिंग प्रेस ○

महागांव ता. गडहिंग्लज जि. कोल्हापूर
येथे सर्व प्रकारची छपाईची कामे तसेच बँका, सोसायटी
ग्रामपंचायत, शाळा, कॉलेजना लागणारी सर्व
स्टेशनरी योग्य दरात छापून मिळेल.
प्रोग्रा. श्री. बी. बी. माने, आजरा.

१९८४-८५ वर्षातील विशेष नोंदी

। प्रा. टी. एन्. पाटील, रसायन शास्त्र विभाग यांना
विद्यापीठ अनुदान आयोगामार्फत फॅकल्टी इम्प्रुव्हमेंट
प्रोग्राममधून सन १९८५ ते १९८६ या तीन वर्षाकरीता
पी. एच्. डी. कोर्ससाठी शिष्यवृत्ती मिळाली."

एम. एन. कोल्हापूरे
आणि
लक्ष्मी साडी सेंटर

रेमंड, विमल, विन्नी, ग्रुप, कापडाचे
अधिकृत व्यापारी. गडहिंग्लज.

मोहक व आकर्षक कपड्यासाठी सुप्रसिद्ध व
विश्वसनीय नांव

मे. आय व्ही. खन्ना अँड सन्स

गडहिंग्लज
जि. कोल्हापूर

सायकल रिपेअरीसाठी गडहिंग्लजमधील एक
विश्वसनीय नाव.

लूमा सायकल मार्ट

हार्दिक शुभेच्छा -

लूमा पान शॉप

टिळक पथ गडहिंग्लज,

प्रोफा. एल. के. कुंभार

विविधतेत इंद्रधनुशी स्पर्धा करणाऱ्या
साड्यासाठी
एकवेळ अवश्य भेट द्या.

में रेणुका साडी सेंटर

गडहिंग्लज
जि. कोल्हापूर

बी. ए. भाग ३
राज्यशास्त्र

बी. ए. भाग ३
समाजशास्त्र

बी. ए. भाग-३
अर्थशास्त्र

एम्. ए. भाग-२
समाजशास्त्र-अर्थशास्त्र

बी. ए. भाग-३
'मराठी'

बी. ए. भाग-३
'इंग्रजी'

★ कोनशिला समारंभ ★

डॉ. एस. कदम विज्ञान महाविद्यालय नामफलक उद्घाटन

शिवराजला हार्दिक शुभेच्छा -

★

चराटी
मेडीकल
स्टोअर्स

★

★

★

टिळकपथ, गडहिंगलज.

What's a big Attraction
Step for Satisfaction

RAJ
TAILORS

Tilak Road,
Gadhinglaj.

Specialist

- ★ Shirts
- ★ Pant
- ★ Safari

शिवराजला हार्दिक शुभेच्छा -

★ सोसायटी

ट्रेडर्स, ★

उंची चहाचे व्यापारी
टिळक पथ
गडहिंगलज, जि. कोल्हापूर
प्रो. शरद दंडगे

★ ★

With Best Compliments From

RAMSON
BROS

★ ★ ★

Sport Dealer's
Shivaji Road, Kolhapur.

शिवराजला हादिक शुभेच्छा -

हॉटे ल

★ 'रुचिरा' ★

प्रो. सुरेश नलवडे.

शहरातील एकमेव अद्यावत केश कर्तनालय

★ हॅलो हेअर ड्रेसर्स ★

(वातानुकूलित)

प्रो. प्रा. टी. आर. शिंदे

विशाल ड्रेसेस व वस्त्रालय

सर्व प्रकारची होजिअरी, लेटेस्ट फॅशन्सचे
तयार कपडे मिळण्यासाठी तसेच
मुटींग, शर्टींग ड्रेस मटेरीअलसाठी

प्रो. प्रा. पुंडपळ.

★ ★
खळनाथ स्टोअर्स

★ ★
प्रो. वि. एच. पेडणेकर

गडहिंगलज.

MAKE EVERY ACT A HET
A One Tailors
Mens Wear

★ Shirt Specialist

★ Safari

★ Pant

★ Shirts

With best compliments
From-

★ ★
भारत फुट वेअर

★ ★
मेन रोड, गडहिंगलज.

आमचेकडे बाटा, कोरोना, स्वस्तीक, कानपूर,
बम्पी, हवाई व सर्व लहान मुलांचे कॉन्व्हास
शूज, लेदर शूज, चप्पल योग्य दरात मिळतील

एक वेळ अवश्य भेट द्या.

English

SECTION

A poet has written of his 'love'—"how can I feel humble with the wealth of you beside me!" I can say the same of India. I cannot understand how anyone can be an Indian and not be proud - the richness and infinite variety of our composite heritage, the magnificence of the people's spirit, equal to any disaster or burden, firm in their faith, gay spontaneously even in poverty and hardship.

—INDIRA GANDHI

Is sugar good for you ?

- Miss Rashida D. Mulla
B. Sc. I

The pros and cons of sugar consumption have frequently been discussed in medical circles in recent years. Dr. Nikolai Yudayev, member of U.S.S.R. Academy of medical science offers a view of the problem.

In many industrially developed countries, carbohydrate sugar holds a prominent place in the diet. As a rule, it forms an additive which enhances the taste of food. However, this additive has become so wide spread, especially in recent times, that it accounts for nearly one quarter of the daily calorie taken. Following a lengthy and painstaking study of the consequences of sugar consumption, especially in excessive amount dieticians of many countries reached the conclusion that it is vital to reduce its intake. There are several reasons for this.

First of all, unlike man's traditional food, [Bread, cereals, meat, dairy products, vegetables] sugar is a pure chemical substance known as sucrose. Sugar does not contain vitamins, salts or any other biologically active substances which form part of other products of vegetables and animal origin.

Unlike starch which in the human body is slowly transformed into glucose & then enters the blood, sugar enters the blood stream very rapidly. Extensive sugar consumption leads to hyperglycemic oversaturation with sugar. In many instances this

results in obesity including its extreme forms with hypertension, especially if a person leads a sedentary life

Most important, the level of glucose - the main product of sucrose conversion is regulated in the body by insulin, a hormone which is produced by pancreas. Insulin secretion is stimulated by the glucose itself. The more of it contained in the blood, the more insulin whose designation is to speed up the oxidation of glucose is accumulated. However the prolonged maintenance of a high glucose level can lead to depletion of the insulin secreting cells. When the body accumulates fats, insulin loses its ability to influence the oxidation of glucose, which reaches in sugar diabetes and in some instances cardiovascular diseases.

Statistics shows that in the 10 to 15 years all developed countries have seen a rise in the number of diabetes. According to the World Health Organisation [W. H. O.] the world total is almost 50 millions.

However the question arises, can we do without sugar ?

As was said earlier glucose is slowly secreted from starch which is present in all vegetable food products. Its content in the blood is maintained at a practically constant level by two hormones which exercise opposite effects insulin and glucagon. This is true when nourishment is adequate and only if the diet does not contain significant amount of sugar which alters the picture drastically. With the blood glucose enters all organs, including the brain and heart. Its expenditure is compensated in between meals from reserves in the liver.

This is additional evidence that sugar is by no means an essential component of nutrition. It becomes relatively widely available in the world slightly more than a century ago. Previously man did quite

well without it. Even in our day some healthy people consume very little sugar because they were not habituated to it, in child hood. This does not affect them adversely. Nor is there any evidence of harmful effects when sugar is excluded from the diet of a regular sugar users.

This sugar is not absolutely vital to man except perhaps when the blood requires a rapid intake of large amounts of glucose, for instances, in the case of prolonged hard physical labour. It is another matter that man values sugar for its taste. However, it should be borne in mind that a liking for sugar is not inborn in man, it is an acquired taste. And a great deal depends on how children are brought up in the family. There is no need to accustom them to the infancy. The later they began to eat sweets, the greater the chance that they will not experience a constant craving for them.

Because the body doesnot require sugar, there is no point of talking about minimum consumption of it. If the diet is well balanced, it is strictly a matter for the individuals. Some people can allow themselves sweets every day or others, they are strictly prohibited. But the general formula holds the good - "The less sweets, the better." At any rate 50 gms. of sugar a day is the beyond limit. This is in touch with the most recent recommendations issued by the institute of Nutrition of the U. S. S. R. Academy of medical sciences.

✽ रुचकर व स्वादिष्ट पदार्थासाठी

✽ स्वच्छता, तत्पर सेवा समाधान

मिठण्याचे एकमेव ठिकाण -

हॉटेल शितल

मेन रोड, गढिंहलज.

प्रोप्रा माने-मोहिते, अत्याळकर.

The Marriage Proposal

- Kamble V. R.
B. Sc. III

It was Sunday. The weather was pretty cold. Sham got up from his bed with a bunch of dreams. He was eager to see his sweet heart. He remembered the college days. His friends used to call him 'Prince'. He was the son of a rich farmer. They grew sugar-cane and paddy. Being the only child of his parents, he was spendthrift. He contested all sorts of elections. He was elected all the time. At sports and studies he kept peace. He was fond of professors and sportsmen. Fortune turned like a wheel. His father died of a heart-attack. He could not complete his B. A. All the relatives started the old Business of husband hunting. Everyday they sent to him photographs, horoscopes and a list of qualifications.

Sham loved his father most. His mother's grief was beyond expressions. After all she was a Hindu-widow. The world to her was a closed passage. She refused to take food and liquid. Sham tried his best to console her. How can a boy force his widow mother to laugh at. She knew that the parental home had left no hope for her. Her brother was a member of the village 'panchayat'. He was a gangster. He made his fortune with a liquor shop. He casts his eyes at Sham for his daughter Sapana. She disliked a country house and a smell of the cow-dung. She was a modern girl. She loved filmsongs, cineliterature and silk saris.

When Sham received a letter from his Mamu, he was shocked to bear the truth. He was to see him with his daughter, on Sunday evening. He had been to Mamu during festivals. He talked to Sapana. He joked with her but could not think of her as a match for himself. He was sure that she won't be his choice because his mother was a simple soul and he wanted to make her happy. His mother talked to him after lunch, 'Sham how do you find this girl? She is beautiful, healthy and comes from a good family. Be serious about your choice. Marriage is never a plain sailing, I have nothing to gain now, my days are over.'

Sham was moved by these words. He remembered a sentence from his text.

'... book of life opens with a man and a woman in a garden. Life is a box of pleasures and a man opens it in the presence of his wife in a garden.' It was his turn to play his cards. He calculated his wisdom. He asked Mamu to clean the premises. He ordered snacks, biscuits and coffee for his Mamu. He could not forget to arrange his tin of 'Panama'

It was 5 O' p. m. His Mamu met his sister. He was shocked to see his only sister getting pale and pale. He told her that she was not alone. Her brother was enough to bear all the thorns. He forced her to smile. She smiled at her brother but looked rather pale.

His daughter Sapana appeared beautiful in her sari. She touched her feet. She told her that she was a changed girl. She was ready to make Sham and his mother happy. She looked at Sham. Her glances were eloquent. It was the assurance of future. Sham nodded and when the proposal was accepted he began to forget the pains of the past. His Mamu was really a practical man. He did everything to make his daughter happy. He thought that Sham's tough wicket, but Sham threw his wicket easily and all burst into roars of laughter.

Modern Youth's Approach to Life.

- Arun B. Halijole
B. Sc. III

A nation Pulsates with life. If it has a large number of youths with a definite aim in life. They are the nation builders and makers of destiny, having tremendous strength and constructive genius to do something worth-while and big. The only thing needed is their collective efforts to reconstruct our society and bring-out a new era of plenty and prosperity in India. They have to prepare themselves to the building of the future and draw inspiration from our cultural heritage. They must show that they have in themselves the strength of moral power.

But, what is happening today? The moral values which had once given the human being strength hope and light has lost its importance in the eyes of the restless modern youth. He lost the capacity to think clearly and also lost the intellectual curiosity, which would definitely enable a person to continue the process of learning even after he has come out of the University campus. The high ambition without sincere effort and action in himself has been sinking him like anything: the mind of him burdened with desires, ambitions and anxiety, not in a position to understand the beauty and reality of life- They are a spring for the unlimited wants in their life and eager

to get their wants fulfilled by any means cheating their own inner consciousness. They are dying of having nothing to do their inactiveness is making them to lose any opportunities in rosy life "A mind that is not put to use weakens" says a Japanese proverb. These inactive Procrastinators want only success. Their mind concentrates only on this and nothing else and tries all possible means. They forget the formula the seed of wrong doing may be sown in secret but the harvest can not be conceal the consequence of all this is the impossibility of a healthy and happy life. Urgently needed is the clearcut noble ideals. They have to switch on the light of morality and consciousness. We should not forget that everyman is the architect of his own destiny & character.

Today we are observing that there is a great gap between the education and life. Attracted to the western ways of living and the shift of orientation of him from the moral values & duties of the past to the materialistic west, life has become restless feverish and emotionally imbalanced. Now a days every youth aspires for getting degree. The colleges and Universities are sending out hundreds and thousands of graduates and post graduates every year. It is true that the University is the place of light, of liberty and of learning, though the college and university education makes him intellectually bright and brilliant, they do nothing for the development of heart, which is essential for a happy life. This is the tragedy of modern India, the great age-old values which save our culture have been pushed into the back ground. The education which does not help him to equip himself for the struggle of life. Which does not bring out strength of character is useless. Education is the manifestation of the perfection already in man. The real education is one which gives infinite energy, infinite courage & infinite patience, by which great thing can be achieved in life."

Personality is the sum total of the physical, mental, emotional and spiritual aspects of the individual. The 'Moral values' are the medicine for the mental and moral development. The physical exercises, sports and games are the medicine for the physical development. It eases nervous tension and gives cheerfulness to the mind.

We should not forget that, we are responsible for what we are. That is why the famous french philosopher Montesquien said "We should never create by law, what can we accomplish by morality."

शिवराजला हार्दिक शुभेच्छा !

आकर्षक फॅशनसाठी

★ सुपर टेलर्स ★

शिवाजी रोड, गडहिंग्लज:

प्रो. पटेल पी. जी.

फॅन्सी तयार कपडे व होजिअरीचे
○ व्यापारी ○

स्मिता गारमेंट्स

卐

मेन रोड, गडहिंग्लज.

प्रो. आर. एन. कोळेकर

शिवराजला हार्दिक शुभेच्छा !
मेडी, चुडीदार, सलवार, पंजाबी फुल्लमॅक्सी
यांचे खास स्पेशलिस्ट व उत्कृष्ट गिलाईसाठी
एकवेळ अवश्य भेट द्या !

पॉप्युलर टेलर्स

नेहव चौक (लक्ष्मी देवालयानजीक),
गडहिंग्लज.

श्री पंत स्टील अँड
जनरल स्टोअर्स

एस. टी. स्टॅंड समोर, गडहिंग्लज.

आमच्याकडे सर्व प्रकारची भांडी, स्टेशनरी,
कटलरी, प्लॅस्टिक कुकर इ. वस्तू योग्य
दरात मिळण्याचे विश्वसनीय ठिकाण.

प्रो. देसाई बंधू

शिवराजला हार्दिक शुभेच्छा !

इलेक्ट्रिकल साहित्याची विक्री व दुरुस्ती

जनता लाईट हाऊस

मेन रोड, गडहिंग्लज

सरकारमान्य

सर्वोदय टाइपरायटिंग अँड

शॉर्टहॅण्ड इन्स्टिट्यूट

महागांध ता. गडहिंग्लज.

आमची खास वैशिष्ट्ये -

★ वैयक्तिक मार्गदर्शन

★ एस. टी. पासची सोय.

प्रो. रेडेकर टी. डी.

"POEMS"

Youth : A Hope Tomorrow

The days of youth,
Full of sports and
Sparkling dreams.
Pains and pangs,
Endless quest
Struggling hard
To touch the goal.
A Series of gig lamps
A chain of dreams
A box of heaven
Full of honey and
delicate grace.

Ambewadkar A. M.
B. A. III

Mother India

For thousands of days
I have walked this earth
From the seas and the everest
I have sensed the truth
I have travelled by day
and I lost in despair
Her face was a sculpture
But lost its spirit
And the unarmed lady
Was killed
Mother-tears
Every where

Dhekolkar L. M.
B. A. III

She Dwelt In Heart

She lives our neat door.
She lives in my heart.
No one place where She not.
Dwell, but every where.
To my right, She might.
Be Helen of troy fanny of keats.
But not She is my heart.
Alas ! question before me
Dropped as a monstrous.
Does she loves you ?
My heart exploded by it
She not respecting you as a love
and sincere
No, one can dare love you mad.
Her love not for Black.

Kamble D. B.
B. A. I

An Offer

There shall be the day
and the fortune will turn gray
The door of sense
Reserved for you
What shall you offer.
I will offer everything
He is the quest
He is the end
When death knocks at
I offer him, sunny days
And my own buds
What is your lot
To such an offering

Sambhaji Anil Bhimrao
B. A. II

Read Remember and Apply

- 1) Sweetest word of all is - Mother.
- 2) Finest feeling of all is - Love.
- 3) Richest place of all is - Paradise.
- 4) Loveliest residence of all is - Home.
- 5) Greatest deed of all is - Sacrifice.
- 6) Kindest act of all is - Forgiveness.
- 7) Highest decoration of all is - Character.
- 8) Greatest need of all is - Friendship.
- 9) Happiest place of all is - Temple.
- 10) Greatest award of all is - Aim.
- 11) Greatest man of all is - Master

Shinde Suresh Shivaji
B. A. II

The Evening Call

I am the unknown citizen
of this world,
Well bred and brought up
with love and care.
Young boy of twenty
Handsome and promising.
When I look in to the
things
My hopes have turned in to
day dreams.
The people are jealous
of my youth,
And say it is time to
enjoy fun and pun.
As I look at green view
Nobody looks at my lot,
And the evening leads to
Darkness and stillness.

Donkar Prakash
B. A. III

Loss of Dreams

The world to me
Was a set of beautiful roses
Roses roses everywhere
Throns and throns were seen
The day I touched it
I found nothing
But a smell of lust
Do the dreams exist
Answer was different
Loss of dreams
A barren desert
Can I get the dreams again

Kamble V. R.
B. A. III

Sweet Bird

O ! sweet Bird,
Fly and fly.
Go high and high,
O ! sweet flower,
Give a scent.
And make us merry,
O ! sweet wind,
Breeze here and there
Make us fresh,
and give us strength.

Suresh Sankeshwari
B. A. III

★

शिवराजला हादिक शुभेच्छा !

चुडीदार व भेंवसी शिलाईसाठी
प्रसिद्ध-

**अल्फा
टेलर्स**

लेडोज स्पेशालिस्ट लक्ष्मी रोड,
गडहिंग्लज

प्रो. आय. यु. सुभेदार

★ ★

गडहिंग्लजमधील सर्वांचे आवडते हॉटेल
एकवेळ आवश्यक भेट द्या !

हॉटेल

महालक्ष्मी

चहा, कॉफी, लंच व शाकाहारी जेवणासाठी
एकवेळ अवश्य भेट द्या.

प्रो. व्ही. बी. शानभाग

विनम्र सेवा व हचकर खाद्यपदार्थ
यासाठी प्रसिद्ध -

★ ★

**महाराष्ट्र
एस. टी.
कॅटीन**

★ ★

गडहिंग्लज.

प्रो. इंगळे ब्रदर्स, कापशीकर

★ ★

**सुनील
जनरल
स्टोअर्स**

★ ★

स्टेशनरी मालाचे व्यापारी

प्रो. सुनील शिंदे

मेन रोड, गडहिंग्लज जि. कोल्हापूर

★ शिवराजसा हार्दिक शुभेच्छा !
उत्कृष्ट शाकाहारी भोजनासाठी

★ ★
अशोक

★ ★
भोजनालय

★ ★
टिळक पथ, गडहिंग्लज

प्रो. : विराप्पा भुसारी

★ सुवर्णा स्टील सेंटर ★

स्टेनलेस स्टील, प्रेझेंटेशन
भांड्याचे व्यापारी

★ दिपक ड्रेसेस ★

आधुनिक तयार कपड्याचे व्यापारी
आमचेकडे सर्वप्रकारचे तयार कपडे मिळतील

★ ★ ★
प्रो. डी. एस. माने. (अत्याळकर)

With Best Compliments From

Authorised Dealers for :

★ Rajashri Cement ★

Vijaya Enterprises

1715, 'E' Rajarampuri
5th Lane, Kolhapur

Branch -

RAVINDRA MOHITE
Shivaji Chowk, Gadhinglaj.

★ ★

राजहंस डेअरी फार्म

एस. टी. स्टॅंड समोर, गडहिंग्लज
आमचेकडे दूध, खवा, थंड सुगंधी दूध
यळगुड ब्रेड, फरसाण व इतर स्वीट मटेरियल्स
त्याचप्रमाणे आमच्याच "राजहंस पोल्ट्री
फॉर्म"ची अंडी योग्य भावात मिळतील.

नांव नोंदविल्यास क्रेडिटवर
प्लॅस्टिक पिशवीतून घरपोच दूध पुरविले जाते.

- ★ वास्त भाव
- ★ विनम्र सेवा
- ★ चोख माल

धामुळे अल्पावधीतच सर्वोत्तम झालेले नांव
राजहंस डेअरी फार्म

"गिऱ्हाईकांचा संतोष हेच आमचे ध्येय"

प्रो मिरजे बंधू

शिवराजला हार्दिक शुभेच्छा !

वक्तशीर व सुबक छपाई
विनम्र सेवा यासाठी प्रसिद्ध

श्री ज्ञानेश्वर
प्रिंटींग प्रेस

नेहरू चौक, गर्डहिंग्लज
- आमचेकडे -

बँका, सोसायटी, ग्रामपंचायत, शाळा, कॉलेजना
लागणारी सर्व स्टेशनरी योग्य दरात
छापून मिळेल.
प्रोप्रा. डी. एन. पाटील

येथे सर्व प्रकारची घड्याळे दुरुस्त करून मिळतील

★ पताडे वॉच कंपनी ★

येथे सर्व प्रकारचे तयार कपडे मिळतील.

★ पताडे ड्रेसेस ★

महागांव ता. गर्डहिंग्लज.

प्रोप्रा. पताडे एस. आर.

फोन नं. ४४

श्री महाकाली पोहा फॅक्टरी

छाप दगडी पोह्याचे उत्पादक
व होलसेल रिटेल व्यापारी
महागांव, ता. गर्डहिंग्लज.

मे. कृष्णा अँड सन्स
जय-विजय टाँकीज शेजारी

शिवराजला हार्दिक शुभेच्छा !

रजनीगंधा
डिपार्टमेंटल स्टोअर्स

मेन रोड, गर्डहिंग्लज.

सौंदर्यप्रसाधने, प्रेझेंटेशन आर्टिकल्स
यासाठी एकमेव विश्वसनीय ठिकाण

With the best compliments from -

मनोहर कलॉथ स्टोअर्स

बॉम्बे कलॉथ स्टोअर्स

बाजारपेठ, गर्डहिंग्लज

आमचेकडे फॅन्सी साड्या, रेमंड व विमल
सुटींग, शर्टींग, मिळेल.

अ-ह-वा-ल

१९८४-८५

क्रीडाक्षेत्रात आमच्या खेळाडूंनी नेत्रदीपक नैपुण्य दाखविलेले असून आमच्या महाविद्यालयाला अनेक स्पर्धांमध्ये सुयश मिळवून दिले. कोल्हापूर विभागामध्ये आमच्या खेळाडूंनी अॅथलेटिक्सची जनरल चॅम्पियनशिप मिळविली. सतत तीन वर्षे अॅथलेटिक्समध्ये यश संपादन करणारे कोल्हापूर जिल्ह्यातील एकमेव कॉलेज कॉलेजच्या यशाची जोरदार तयारी दिवसे दिवस शिगेस पोहचत आहे. क्रीडाक्षेत्रातील नैपुण्य दाखविणारे खेळाडू. श्री. कानडे सी. बी. (बी. ए. भाग ३) व श्री कुपटे (बी. ए. भाग १) यांची ४५ व्या अखिल भारतीय आंतर विद्यापीठ अॅथलेटिक्स स्पर्धेसाठी स्वाल्हेर येथे शिवाजी विद्यापीठाच्या संघामध्ये निवड झाली. व हॉकीमध्ये श्री. अत्तार आय. ए. ची जोधपूर येथे झालेल्या अखिल भारतीय आंतर विद्यापीठ हॉकी स्पर्धेसाठी शिवाजी विद्यापीठाच्या संघामध्ये उपकप्तान म्हणून निवड. क्रीडा क्षेत्रातील परंपरेचे मानकरी खालीलप्रमाणे.

१) अॅथलेटिक्स -

१) श्री. कानडे सी. बी., बी. ए. भाग ३.

४०० मी., ८०० मी., १५०० मी., १०,००० मीटर धावणे कोल्हापूर विभागामध्ये सर्वप्रथम क्रमांक व १५०० मी., ५००० मी., १०,००० मीटर धावणे. आंतर विभागीय सामन्यामध्ये सर्वप्रथम क्रमांक.

२) श्री. कुपटे बी. एल., बी. ए. भाग १.

५००० मी., १०,००० मीटर धावणे कोल्हापूर

विभागामध्ये द्वितीय क्रमांक व २० किलोमीटर रोड रेस आंतर विभागीय सामन्यामध्ये प्रथम क्रमांक.

३) श्री. विचारे एस. वाय., बी. कॉम. भाग १.

उंच उडी, लांब उडी कोल्हापूर विभागात प्रथम क्रमांक.

४) श्री गोदले पी. बी., बी. कॉम भाग ३.

१०,००० मीटर धावणे कोल्हापूर विभागामध्ये तृतीय क्रमांक.

५) श्री. गुरव व्ही. बी., बी. ए. भाग २.

१०० मीटर हाईजम्प कोल्हापूर विभागामध्ये तृतीय क्रमांक

६) ४X४०० मीटर धावणे रिले रेस (मुले) कोल्हापूर विभागामध्ये प्रथम क्रमांक.

(कानडे, कोकितकर, खोत, गुरव, गोदले)

७) ४X४०० मीटर धावणे रिले रेस (मुली) कोल्हापूर विभागामध्ये द्वितीय क्रमांक.

(बाडकर, खोत, शिंदे, यरटे)

२) हॉकी -

हॉकी सामन्यामध्ये आमच्या कॉलेजने कोल्हापूर विभागामध्ये चांगल्या प्रकारचा खेळ खेळला व श्री अत्तार आय. ए., किरण कदम, बापूसो खोत, व राजू मोहिते, याचा खेळ प्रेक्षणीय झाला.

३) फुटबॉल -

फुटबॉल सामन्यामध्ये आमच्या कॉलेजने अतिशय चांगल्या प्रकारचा खेळ खेळला व आमच्या कॉलेजचा खेळाडू श्री. गुरव व्ही. बी. कॉम्पसाठी निवड झाली.

४) कबड्डी -

कबड्डीमध्ये अतिशय चांगल्या प्रकारचा खेळ सिमीफायनल पर्यंत केला. श्री. विचारे, श्री. कानडे याचा खेळ चांगल्या प्रकारचा झाला.

५) बुद्धीबळ -

बुद्धीबळ सामन्यामध्ये आमच्या खेळाडूंनी चार-

चार फेन्सा जिंकून चांगल्या प्रकारचा खेळ दाखविला. श्री. डोंगकर, श्री. मायदेव, श्री. धुमाळ, श्री. तुरंबेकर व श्री. कोळे यांचा खेळ प्रेक्षणीय झाला. व श्री. डोंगकर पी. के. यांनी कोल्हापूर विभागामध्ये प्रथम क्रमांक पटकाविला.

६) कुस्ती -

आमच्या कॉलेजच्या खेळाडूंनी प्रत्येकी तीन तीन कुस्त्या जिंकल्या या स्पर्धेमध्ये श्री. पोवार पी. जी., बांद्रे बो. के. व शिगणे एस. डी. यांनी भाग घेतला.

७) वार्षिक क्रीडा क्षेत्रात -

१) वैयक्तिक जनरल चॅम्पियनशीपचा मानकरी श्री. विचारे एस. वाय., बी. कॉम. भाग एक

२) वैयक्तिक जनरल चॅम्पियनशीपचा (मुली) कु. देसाई ए. पी., ११ वी आर्टस्.

३) वार्षिक क्रीडा स्पर्धेमधील जनरल चॅम्पियनशीप बी. कॉम. भाग एक या वर्गात सर्वाधिक गुण संपादन करून वार्षिक क्रीडा स्पर्धेतील प्रा. ए. एस. नाळे यांनी टॅबलेली फिरती ढाल जिंकली.

ज्युनियर विभाग क्रीडा अहवाल -

आमच्या ज्युनियर मधील खेळाडूंनी अतिशय चांगल्या प्रकारची साथ देऊन गडहिरलज तालुक्यामध्ये सतत तीन वर्षे मोलाची कामगिरी संपादन केली आहे. खो-खो मध्ये सतत दोन वर्षे प्रथम क्रमांक व चालू वर्षी द्वितीय क्रमांक पटकाविला. आमचे कॉलेज हे गडहिरलज तालुक्यामध्ये अथलेटिक्समध्ये सर्व प्रथम येणारे एकमेव ज्युनियर कॉलेज आहे. तसेच कुस्तीमध्ये देखील चांगल्या प्रकारचे खेळाडू आमच्या कॉलेजमध्ये तयार झाले. या क्रीडाक्षेत्रातील मानकरी खालील प्रमाणे.

१) श्री. आर. ए. पाटील, १२ वी कॉमर्स

१०० मीटर धावणे प्रथम क्रमांक.

२) श्री. बी. टी. पाटील १२ वी कॉमर्स

४२ किलो कुस्ती गटात प्रथम क्रमांक.

३) श्री. के. आर. कांबळे, १२ वी आर्टस्
बांबू उडी प्रथम क्रमांक व ८०० मीटर धावणे
द्वितीय क्रमांक.

४) श्री. ए. बी. कदम, ११ वी सायन्स
२२ किलो कुस्ती गटात प्रथम क्रमांक व लांब
उडी द्वितीय क्रमांक.

५) श्री. डी. एम. आगम, १२ वी कॉमर्स
भाला फेंक प्रथम क्रमांक.

६) श्री. आर. के. पाटील
१५०० मीटर धावणे द्वितीय क्रमांक

७) श्री. बी. ए. रक्ताडे ११ वी कॉमर्स
४०० मीटर धावणे द्वितीय क्रमांक.

८) श्री. डी. एन. पताडे, ११ वी सायन्स
५००० मीटर धावणे तृतीय क्रमांक

९) कु. पी. व्ही. पाटील, ११ वी आर्टस्
८०० मीटर धावणे द्वितीय क्रमांक

१०) कु. ए. पी. देसाई, ११ वी आर्टस्,
१०० मीटर धावणे द्वितीय क्रमांक व लांब उडी
तृतीय क्रमांक.

११) ४X४०० मीटर धावणे रिले रेस (मुले) द्वितीय
क्रमांक (पाटील, कांबळी, अत्तार, रक्ताडे, कोकितकर)

१२) १००X४ मीटर रिले रेस (मुली) द्वितीय
क्रमांक (पाटील, देवाडें, देसाई, पाटील शेलार)

खो-खो मध्ये उपविजेता संघ ठरला.

खेळ विभाग प्रमुख
प्रा. ए. एस. नाळे
प्रा. एस. एस. सावंत

वास्तू हे आमचे सर्वांचे स्वप्न आहे. मा. प्राचार्य डी. व्ही. तोगले यांचे आम्हास वेळोवेळी मार्गदर्शन लाभले.

वसतिगृह प्रमुख
प्रा. नाळे ए. एस.

राष्ट्रीय छात्रसेना -

आमच्या महाविद्यालयाच्या एन. सी. सी. कंपनी मध्ये चालू वर्षी एकूण ५३ विद्यार्थ्यांना प्रवेश देण्यात आला. चालू वर्षी एन. सी. सी. कॅम्पमध्ये भरपूर उत्साह दिसून आला.

वार्षिक ट्रेनिंग कॅम्प यावर्षी केरळी येथे घेण्यात आला कॅम्पमध्ये आमच्या महाविद्यालयातील २९ विद्यार्थ्यांनी भाग घेतला. कॅम्पमधील विविध स्पर्धेमध्ये आमच्या छात्रांनी उल्लेखनीय कामगिरी दाखविली. अंडर ऑफिसर आय. एस. गायकवाडने आपली जबाबदारी चांगल्या रितीने पार पाडली. ज्यु अंडर ऑफि. एस. बी. चौगुले यांची बेसीक लिडरशिप कॅम्पसाठी व

कार्पोरल कांबळे व्ही. एन. यांची अॅडव्हॉन्स लिडरशिप कॅम्पसाठी निवड झालेली आहे. चालू वर्षी अमरावती येथे झालेल्या आंतर बटालीयन फुटबॉल सामन्यासाठी आमच्या महाविद्यालयातील कॅ. किशोर चौगुले व कॅ. रवताडे बी. ए. यांची निवड झाली होती. गतवर्षीचा 'सी' सर्टिफिकेट परिक्षेचा निकाल १०० टक्के लागला. हवालदार नवनाथ शिंदे व सुभेंदार शाह यांनी संपूर्ण जबाबदारीने परेड्स घेऊन आमच्या कॅम्पसना चांगले मार्गदर्शन दिले.

संस्थेचे मा. उपाध्यक्ष श्री घोंडीराम कदम यांच्या अध्यक्षतेखाली साजऱ्या झालेल्या १५ ऑगस्ट व २६ जानेवारी या दिवशी एन. सी. सी. छात्रांनी उत्कृष्ट संचलन केले.

मा. नूतन प्राचार्य डॉ. तोगले व ऑफिसर कमांडींग मेजर अधिकारी यांच्या मार्गदर्शनाखाली व सहकार्याने आमच्या कंपनीची चांगली प्रगती होत आहे.

एन. सी. सी. प्रमुख
से. ले. जोडगुद्री एस. ए.

ग्रंथ हेच गुरु ...

चोखंदळ वाचकांची वाङ्मयीन अभिरुची वाढविणारे
दक्षिण महाराष्ट्रातील अग्रेसर ज्ञान भांडार

卐

अ ज व पु स्त काल य

सर्व प्रकारची पुस्तके मिळण्याचे शहरातील प्रमुख ठिकाण
प्रकाशक व पुस्तक विक्रेते
भार्जिसिंगजी रोड, कोल्हापूर-४१६ ००२.

फोन नं. २६७१०

शिवराजाला हार्दिक शुभेच्छा !

पॅन्टस् स्पेशलिस्ट

आर. के.
टेलर्स

गडहिंग्लज

R. K. TAILORS

Gadhinglaj.

चांगल्या प्रतिचे मसाल दूध, सुगंधी कोल्ड दूध, चक्का,
खवा, बासुंदी, पेढे, बर्फी, फरसाणा वगैरे मिळेल
एकवेळ आवश्यक भेट द्या.

★

राधाकृष्ण स्वीट मार्ट

★

नव्या एस. टी. स्टॅंडसमोर, गडहिंग्लज.

★

श्रीकृष्ण दुग्धालय

गुणे हॉस्पिटल समोर

★

न्यू श्रीकृष्ण दुग्धालय

जुन्या एस. टी. स्टॅंड समोर

आकर्षक पॉलिथीन बॅग व बाटलीमधून

सकस दूध घरपोचही मिळेल.

एकवेळ आवश्यक भेट द्या !

श्री लक्ष्मी बेकर्स

मेन रोड, गडहिंग्लज, जि. कोल्हापूर

आमचेकडे -

स्पेशल ब्रेड, साधा ब्रेड, फ्रुट केक, बर्न डे केक, टोस्ट,

मसाले बटर, स्पेशल खारी व गोडी विस्कीट,

कोकोनट (नॉनकट) तसेच फरसाणा, पेढे

गुलाब जाम, बुंदी लाडू वगैरे माल

नेहमी ताजा व खुशखुशीत योग्य दरांत मिळेल.

प्रोप्रा. के. मुकुंद अँड ब्रदर्स

किरकोळ व ठोक किराणा मालाचे व्यापारी

★ लॉटे ★

किराणा स्टोअर्स

मेन रोड, गडहिंग्लज.

शालेयपयोगी वस्तु, छपाई कागद
प्रेससाठी लागणारे सर्व साहित्य
माफक दरात मिळणेचे एकमेव ठिकाण

हिन्दुस्तान पेपर्स

शिवाजी रोड, गडहिंग्लज,

प्रो. कळेकर बंधू

शिवराजला हार्दिक शुभेच्छा -

उत्कृष्ट प्रतिचे धान्य व कडधान्ये
यासाठी प्रसिद्ध

समता स्टोअर्स

शिवाजी रोड, गडहिंग्लज.

With the best compliments from -

सौराष्ट्र स्वीट होम

खमंग ढोकळा, सम्राट श्रीखंड, कचोरी,
फरसाणा इ. साठी प्रसिद्ध
नेहरू चौक, गडहिंग्लज

उत्तम व वक्तशीर धुलाईसाठी

श्री राम लाँड्री

बाजारपेठ, महागांव.

येथे सर्व प्रकारचे कपडे उत्तम व वक्तशीर
धुलाई व इस्त्री करून मिळतील
शाखा - हरळी साखर कारखाना.
प्रोप्रा. एम. आर. पोवार

हरितक्रांतीकडून धवलक्रांतीकडे - -
**जयप्रकाश सह. दूध व्यावसायिक
संस्था मर्यादित**

महागांव. ता. गडहिंग्लज.

दुग्ध व्यवसायातील एक प्रगतशील संस्था
श्री. विठ्ठल गोसावी श्री. बाळासाहेब धरणगुत्ती
सेक्रेटरी चेअरमन

शिवराजला हार्दिक शुभेच्छा -

फोन नं. २६८

मे. पी. एस. पाटील

★ **अँड सव्स** ★

ग्रेन अँड जनरल मर्चंट,
गडहिंग्लज, जि. कोल्हापूर.

महाकाली सह. ग्राहक

वस्तू भांडार मर्या.

महागांव, ता. गडहिंग्लज.

तत्पर सेवा

श्री. राम लाड श्री. शिवाजीराव आसवले
सेक्रेटरी चेअरमन

Lic 2/76

आमचेकडे उत्तम प्रतीचे पोहे कुरमुरे
योग्य दरात रिटेल व होलसेल मिळतील.

लक्ष्मी पोहा आणि कुरमुरा मिल

प्रोप्रा. एम. वी. बेल्लद

